

НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
"ІНСТИТУТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ"
УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК

Черемісіна Світлана Георгіївна

УДК 338.43:634.8:663.2.008(477.75)

**РОЗВИТОК ВИНОГРАДО-ВИНОРОБНОГО ВИРОБНИЦТВА
КРИМУ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

08.07.02 – економіка сільського господарства і АПК

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному науковому центрі "Інститут аграрної економіки" УААН.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України,
КОДЕНСЬКА Марія Юхимівна
Національний науковий центр
"Інститут аграрної економіки",
головний науковий співробітник
відділу інвестицій

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
ЧЕРВЕН Іван Іванович,
Миколаївський державний аграрний
університет, завідувач кафедри організації
виробництва і агробізнесу

доктор економічних наук, професор
МАРМУЛЬ Лариса Олександрівна
Херсонський державний аграрний університет,
завідувач кафедри обліку та аудита

доктор економічних наук, професор
НЕЛЕП Віталій Миколайович
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана Міністер-
ства освіти і науки України, професор кафедри
економіки агропромислових формувань

Провідна установа: Дніпропетровський державний аграрний
університет Міністерства аграрної політики
України, м. Дніпропетровськ

Захист дисертації відбудеться " ____ " _____ 200_ р. о ____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.350.01 в Національному науковому центрі "Інститут аграрної економіки" УААН за адресою: 03680, м. Київ, МСП, вул. Героїв Оборони, 10, конференц-зал, 3 поверх, к. 317.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного наукового центру "Інститут аграрної економіки" (03680, м. Київ, МСП, вул. Героїв Оборони, 10, к. 212)

Автореферат розісланий " ____ " _____ 2006 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

Пулім В.А.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасна ситуація в Україні свідчить про складний процес зміни моделі економіки і принципів функціонування господарських формувань. Розвиток агропромислового комплексу, підвищення ефективності його галузей у значній мірі визначається здатністю і темпами адаптації підприємств до ринкового середовища, інтеграційними зв'язками організаційно-правових структур, інноваційним оновленням матеріально-технічної бази та системою науково-методичного забезпечення виробництва. Ця проблема особливо актуальна для виноградо-виноробства АР Крим – основної бюджетонаповнюючої галузі економіки регіону.

Поряд із безперечними перевагами ринкової економіки, основу якої становить конкуренція, спроби формування нових механізмів господарювання шляхом прямолінійної трансформації управління виробничими відносинами в галузі, особливо між виноградарськими і виноробними підприємствами, без розробки науково обґрунтованих концепцій ускладнює ці процеси, знижує ефективність реформ, а інколи викликає сумніви в їх доцільності.

Особливість виноградо-виноробства полягає в необхідності поєднання цільового й одночасно адаптованого до ринку управління природними, агробіологічними і економічними ресурсами, а також сучасного технологічного забезпечення провідної галузі – виноградарства. Недосконалість законодавчої бази і державної підтримки, пріоритет у господарській діяльності політичних інтересів над економічними, зростання масштабів тіньової економіки, а також специфіка галузі визначили стихійний характер перетворень. Від так, здійснюється деконцентрація виробничих потужностей, розпорошення фінансового, кадрового, науково-технічного потенціалів; знижується попит споживачів на інноваційні розробки; поширюється інвестиційна непривабливість та деградація сировинної бази виноробства.

Необхідність обґрунтування теоретико-методологічних засад розвитку виноградо-виноробного виробництва, розробки методів і організаційно-економічних механізмів, широкого практичного їх застосування для вирішення наведених та інших актуальних проблем стало науковим завданням дисертаційного дослідження.

Слід зазначити, що загальнометодологічні та теоретичні питання удосконалення механізмів ефективності функціонування аграрної сфери економіки та її головних діючих суб'єктів – підприємств розглядалися, зокрема, в ґрунтовних працях В. Амбросова, Ю. Бажала, З. Варналія, В. Галанця, А. Гальчинського, В. Гейця, П. Гайдуцького, С. Дем'яненка, Й. Завадського, М. Коденської, О. Крисального, І. Лукінова, М. Маліка, Л. Мельника, С. Мочерного, В. Нелепа, О. Онищенко, П. Саблука, І. Степаненка, В. Юрчишина та інших.

На проблемах розвитку виноградо-виноробного виробництва України зосередили увагу М. Афонін, А. Гаркуша, В. Єжов, Л. Мармуль, І. Червен та інші.

Механізми формування ринку виноградо-виноробної продукції викладені у працях Г. Валуйка, А. Бузні, В. Рибінцева, С. Додонова. Вагомий внесок у формування і реалізацію ринкових принципів господарювання у галузі зробили А. Авидзба, С. Дженєєв, В. Антіпов, В. Косюра.

При важливості проведених досліджень, поза увагою більшості вчених залишаються питання стабілізації сировинної бази виноробства, розвитку інтеграційних процесів, нарощування виробничого та експортного потенціалу галузі, тіньових аспектів господарювання, формування механізму економічної відповідальності суб'єктів управління підприємствами, оцінки ризиків, перспектив інноваційного розвитку та інші. Практичні рекомендації базувались, в основному, на окремих, переважно технологічних аспектах підвищення ефективності галузі, а також на розробці комплексних довгострокових прогнозів і стратегій розвитку виробництва без їх достатнього наукового обґрунтування. Дисертаційна робота є однією з спроб усунути цей недолік, що зумовило її структурну побудову, цільову спрямованість та одержання високої результативності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до реалізації науково-технічної програми "Виноградарство 2001-2005 рр.", за такими темами науково-дослідних робіт Національного інституту винограду і вина "Магарач": "Провести агроекономічний аналіз стану і ефективності ведення виноградарства по основних виноградовиробничих регіонах України і розробити пропозиції щодо його удосконалення" (№ державної реєстрації 0101U006742); "Розробити систему заходів щодо удосконалення управління виробництвом і реалізацією виноградо-виноробної продукції України" (номер державної реєстрації 0103U004064); програми науково-дослідних робіт Національного наукового центру "Інститут аграрної економіки" "Наукові основи аграрної політики трансформації економічних відносин агропромислового виробництва в ринкових умовах" та завдання "Розробити теоретико-методологічні засади організації та інформатизації управління аграрним сектором економіки країни у післяприватизаційний період" (номер державної реєстрації 0105U006354).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методологічних засад інтеграційно-інноваційних процесів у виноградо-виноробному виробництві, формування економічних відносин, що їх супроводжують, обґрунтування методів та практичних напрямів розвитку галузі з урахуванням особливостей АР Крим. Відправним пунктом дослідження слугувала робоча гіпотеза про поступове подолання у галузі негативних наслідків перехідної економіки та необхідність розвитку виробничо-економічних систем на новій методологічній основі.

Відповідно до поставленої мети в роботі вирішувалися такі завдання:

дослідити теоретичні аспекти розвитку виноградо-виноробного виробництва;

дослідити теоретико-методологічні підходи до оцінки виробничого потенціалу виноградо-виноробних підприємств в умовах ринку;

визначити пріоритетні ряди факторів зовнішнього середовища, які

прямо або побічно впливають на виробничий потенціал і ефективність роботи виноградо-виноробних підприємств у сучасних умовах;

вивчити сучасний стан виноградарства і виноробства в АР Крим та визначити пріоритетні напрями стабілізації і розвитку галузі;

дослідити галузеву структуру управління і встановити особливості управління виноградо-виноробним виробництвом;

розробити перспективи розвитку інтеграційних процесів у виноградо-виноробному виробництві АР Крим;

удосконалити методичне забезпечення і розробити алгоритм економічних досліджень функціонування і розвитку виноградо-виноробного виробництва;

оцінити виробничий потенціал підприємств галузі в АР Крим та ефективність його використання;

проаналізувати стан інноваційної діяльності у виноградо-виноробному виробництві АР Крим;

розробити критерії і механізми визначення економічної відповідальності суб'єктів управління підприємствами сфери виноградо-виноробного виробництва;

розробити прогноз оцінки сукупного ризику функціонування виноградо-виноробного виробництва АР Крим;

визначити основні напрями інноваційної діяльності і розвитку виноградо-виноробного виробництва в сучасних умовах;

розробити й обґрунтувати комплексну програму фінансування розвитку виноградарства АР Крим і прогноз виробництва виноградо-виноробної продукції на перспективу до 2015р.

Об'єктом дослідження обрано сферу виноградо-виноробного виробництва агропромислового комплексу АР Крим.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні і прикладні аспекти функціонування і розвитку виноградо-виноробства в сучасних умовах.

Методологічну основу дослідження становить діалектичний метод пізнання соціально-економічних явищ; комплексний підхід до аналізу наслідків трансформаційних перетворень у галузі; системність у вивченні стану й ефективності функціонування виноградо-виноробного виробництва; сучасні напрацювання провідних наукових шкіл з питань економічної теорії. Дослідження ґрунтується на визначенні основних чинників розвитку виноградо-виноробства, аналізі їх впливу та пропозиціях щодо економічного зростання та підвищення ефективності галузі.

В процесі дисертаційного дослідження використано методи: аналізу ситуації, оцінки виробничого потенціалу, грошової оцінки землі під виноградниками, розрахунково-конструктивний, кореляційно-регресійний аналіз – при дослідженні стану виноградо-виноробного виробництва; парних порівнянь на основі багатомірного шкалювання – для визначення факторів зовнішнього середовища, що впливають на формування потенціалу виноградо-виноробного підприємства; матриць-координат, оцінки стійкості виробництва – для побудови рейтингу виноградівиробничих регіонів України за рівнем

ефективності функціонування; оцінки тіньової економіки – для дослідження тіньових аспектів виноградо-виноробного виробництва; оцінки й ефективності реалізації підприємницького потенціалу і людського капіталу фахівців та оцінки мотивації трудової діяльності – при дослідженні практики управління трудовими відносинами в галузі; фінансового аналізу, оцінки недобору врожаю, економічних порівнянь і зіставлень, оцінки економічної ефективності господарської діяльності – для оцінки ефективності функціонування виноградо-виноробного виробництва; прогнозування, оцінки ризиків оцінки рівня економічної відповідальності –, для розробки основних напрямів розвитку виноградо-виноробних підприємств і удосконалення функціонування сфери галузевого виробництва; методи і методичні підходи розроблені й апробовані автором та інші.

Інформаційна база дослідження. При виконанні дисертаційної роботи були узагальнені й опрацьовані наступні джерела інформації: Закони України; Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України; нормативні акти міністерств і відомств; звітність Державного комітету статистики України; дані Державного комітету статистики АР Крим; оперативні дані Міністерства аграрної політики АР Крим; Міністерства економіки АР Крим; дані річної та оперативної звітності аналізованих виноградо-виноробних підприємств АР Крим; літературні джерела; соціологічні опитування та аналітичні розробки автора. Дослідження охоплюють період з 1991 по 2004 р.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у здійсненні комплексного теоретико-методологічного, методичного та практичного обґрунтування розвитку виноградо-виноробного виробництва, де:

вперше:

комплексно розглянуто категорію "розвиток" як філософське, соціально-економічне і соціально-психологічне поняття, а також як результат и як процес, де процес відображає шляхи і механізми досягнення мети і є базисом, а розвиток як результат характеризує ефективність даного процесу, ступінь досягнення мети і формування основи для подальшого розвитку економічної системи галузевого виробництва;

визначено напрями економічних досліджень стану, механізмів функціонування і розвитку виноградо-виноробного виробництва, що включають систему методичних підходів, методів та алгоритм проведення наукового дослідження;

розроблено концепцію і критерії оцінки економічної відповідальності суб'єктів господарювання на загальнодержавному і регіональному рівнях, а також на рівні виноградо-виноробного підприємства. Основою концепції є методика розрахунку і прогноз рівня сукупного критерію економічної відповідальності суб'єктів управління у виноградо-виноробному виробництві АР Крим;

розроблено модель державного регулювання науково-інноваційного процесу економічного розвитку, що сприяє ефективній реалізації нових наукових досягнень у сфері виноградо-виноробного виробництва;

розроблено прогноз рівня сукупного ризику функціонування виноградо-виноробного виробництва АР Крим, що ґрунтується на алгоритмі управління ризиками, адаптованому методичному підході оцінки економічних, організаційних, політичних і соціальних ризиків та механізмах мінімізації їхнього прояву;

удосконалено:

методику оцінки виробничого потенціалу виноградо-виноробного підприємства, яка ґрунтується на поелементному розрахунку вартості земельних, фінансових, матеріально-технічних, трудових, інтелектуальних ресурсів, за допомогою адаптованих до специфіки галузевого виробництва методичних прийомів і розробленого алгоритму, що забезпечує порівнянність підсумкового показника в динаміці;

методику грошової оцінки землі під виноградниками на основі розробленої за допомогою багаторівневого регресійного аналізу моделі, що дозволяє одержати грошову оцінку 1 га винограднику, яка визначається не тільки економічними показниками, а й комплексом природних і агротехнічних складових та дозволяє співставити вартість землі під виноградними насадженнями в динаміці для удосконалення розміщення їх сортового складу у підприємствах галузі;

методику дослідження й оцінки мотивації трудового потенціалу, що сприяє формуванню ефективної системи мотивації трудового колективу, визначенню інтелектуального потенціалу підприємства і ефективності його реалізації;

методику оцінки економічної діяльності виноградо-виноробних підприємств, що дозволяє виявити резерви підвищення її ефективності за допомогою узагальненої оцінки змін елементів господарського механізму і їхнього впливу на кінцевий результат, дати рейтингову оцінку аналізованим об'єктам за рівнем ефективності ведення галузевого виробництва;

методичний підхід оцінки стійкості виробничого процесу при вирощуванні винограду, що ґрунтується на трансформації сукупності результативних показників у єдиний критерій;

концептуальний підхід до оцінки сучасного стану системи управління виноградо-виноробним виробництвом АР Крим, заснований на диференціації форм власності і форм господарювання і враховуючий відносини інтегрованих суб'єктів господарювання, що склалися у галузі;

методику оцінки недобору врожаю винограду, яка дозволяє визначити рівень нерационального використання сортового потенціалу виноградників АР Крим;

набули подальшого розвитку:

підходи до оцінки тіньової економіки у виноградарстві, що дозволили визначити масштаби тіньового виробництва в галузі у розрізі виноградо-виробничих регіонів України;

прогноз виробництва виноградо-виноробної продукції, що забезпечує поступальний розвиток галузі, нарощування і зміцнення її експортного поте-

нціалу з урахуванням сучасного стану виробничого потенціалу і ведення галузевого виробництва в регіоні;

розробка комплексної програми фінансування виноградарства АР Крим на перспективу до 2015 р, у якій обґрунтовані основні напрями стабілізації і розвитку галузі та потреба у власних і залучених фінансових ресурсах;

обґрунтування напрямів інтеграції виноградо-виноробних підприємств АР Крим на основі інноваційних процесів економічного розвитку і ринкових механізмів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні теоретико-методологічні та методичні розробки докторської дисертації доведено до рівня методичних і практичних рекомендацій. Окремі з них використовуються при підготовці законодавчих і нормативно-правових актів, постанов і рішень міністерств і відомств. Зокрема, прогноз розвитку, критеріїв ефективного функціонування виноградо-виноробного виробництва АР Крим на найближчу перспективу, передано для реалізації в Міністерство аграрної політики АР Крим (довідка № 44 від 23.03.2005 р.; акт-1 прийому-передачі НИР від 12.02.2004 р.); модель економічної відповідальності виноградо-виноробної галузі в нових умовах господарювання передано для впровадження в Міністерство аграрної політики АР Крим (довідка № 44 від 23.03.2005 р.); методика оцінки недобору врожаю винограду, прогноз системи ризиків функціонування виноградо-виноробного виробництва і їхньої мінімізації передано для практичної реалізації в Міністерство аграрної політики АР Крим (акт-1 прийому-передачі НИР від 12.02.2004 р.); уточнена методика оцінки складових виробничого потенціалу виноградо-виноробного підприємства впроваджена в Міністерстві аграрної політики АР Крим і підприємствах НΠΑО "Масандра" (довідка № 404-01-01 від 10.09.2004 р.); методика оцінки недобору врожаю винограду, грошової оцінки землі під виноградниками, дослідження й оцінки мотивації праці використовуються у практичній діяльності виноградо-виноробних підприємств НВАО "Масандра" (довідка № 404-01-01 від 10.09.2004 р.); методичні підходи до оцінки ефективності функціонування підприємств і рекомендації з удосконалення управління трудовими відносинами використовуються в підприємствах об'єднання Кримрадгоспвинпром (акт-2 прийому-передачі НДР від 12.02.2004 р.); методичні підходи до оцінки ефективності функціонування підприємства і методи дослідження й оцінки мотивації праці використовуються на Київському заводі шампанських вин "Столичний" (довідка № 239 від 27.07.2004 р.); інноваційний механізм функціонування ринку інтелектуальних продуктів і послуг у сфері виноградо-виноробного виробництва передано ІВіВ "Магарач" (довідка № 20-2/592 від 30.05.2006 р.).

Теоретичні розробки дисертаційної роботи використовуються в навчальному процесі у вищих навчальних закладах АР Крим при викладанні таких дисциплін: "Аграрний ринок"; "Економіка АПК"; "Господарський механізм"; "Методика економічних досліджень"; "Управління персоналом".

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом особистого наукового дослідження. Основні положення дисертації, висновки і

пропозиції розроблені автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні результати досліджень, висновки і пропозиції дисертації доповідалися й обговорювалися на міжнародних конференціях: "Проблеми економіки агропромислового комплексу та формування його кадрового потенціалу", (травень, ХГТУСХ, м. Харків, 2000р.); "Аграрная экономика: история, проблемы, перспективы", (червень, БСХА, м. Горки, Беларусь, 2000 р.), науково-практичних конференціях Кримського державного аграрного університету в 1997–2002 рр.; Всеукраїнській науково-практичній конференції "Політичні, соціально-економічні і етнонаціональні процеси в Південному регіоні України" (жовтень, 2003, Миколаїв); міжвузівській науковій конференції "Региональные аспекты международной экономической деятельности Крыма", (травень, КЕІ КНЕУ, м. Сімферополь, 2004 р.); міжнародному конгресі "Grade Vines and Wineas reffected by Science" (Slovak republic, Bratislava, June, 2002); міжнародній науково-практичній конференції "Обеспечение доступности информации: проблемы науки, образования, практики" (вересень, ТНУ ім. Вернадського, м. Ялта, 2004 р.); IV міжнародній науково-практичній конференції "Ринкова трансформація економіки АПК" (Харківський державний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка, 2004 р.) та інших.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження публіковано у 53 наукових працях, підготовлених самостійно і у співавторстві. Серед них: 8 книг, у тому числі 4 монографії (2 – одноосібні), 45 статей (23 – у наукових фахових виданнях) та матеріалів науково-практичних конференцій. Загальний обсяг публікацій 105,8 д.а., з яких 84,1 д.а. належить особисто автору.

Структура дисертації. Дисертаційна робота викладена на 421 сторінці комп'ютерного тексту та складається з вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (339 найменувань), додатків, містить 107 таблиць, 28 рисунків, 52 формули.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У першому розділі "Теоретичні і методологічні основи розвитку виноградо-виноробного виробництва в сучасних умовах" розкрито теоретичні основи, сутність, види, напрями і механізм процесу розвитку галузевого виробництва. Досліджено теоретико-методологічні основи оцінки виробничого потенціалу виноградо-виноробних підприємств в умовах ринку, розроблено методологію дослідження розвитку галузі.

Відсутність глибокого теоретичного обґрунтування і відповідної концепції щодо аграрної реформи, її апробування і комплексного підходу до практичної реалізації стало основною причиною негативних наслідків економічного розвитку аграрної економіки і її складової – виноградо-виноробного виробництва.

Під розвитком слід розуміти специфічний процес змін, в результаті якого виникає якісно нове, здійснюється перехід від нижчої фази до вищої. Тому зміни є ключовим моментом розвитку.

Розвиток – це філософське, соціально-економічне і соціально-психологічне поняття, сутність якого полягає в яких-небудь або чітко спрямованих змінах.

Як філософська категорія розвиток допускає будь-які зміни у просторі й часі, що об'єктивно здійснюються в матеріальному світі і можуть мати будь-які наслідки. У соціально-економічних системах зміни мають спрямованість і визначається сукупністю цінностей суспільства.

Економічний розвиток – це складний і багатогранний процес, що у конкретному періоді часу може мати прогресивний, регресивний або стагнаційний характер, визначається системою цінностей суспільства, є здатністю будь-якої соціально-економічної системи змінювати свою структуру, склад елементів і функцій. Основною його умовою є визначення домінуючої тенденції в сукупності заходів, спрямованих на підвищення ефективності.

З'ясовано, що у процесі змін в економічних системах виникають протиріччя, пов'язані з соціально-психологічними факторами. На рівні масової свідомості спостерігається протистояння і недовіра до нововведень, консервативне ставлення керівників до організаційних, технологічних, планово-економічних, маркетингових, управлінських та інших змін. Існує певний часовий лаг, перехідний період між дійсним станом і бажаним у майбутньому, що містить у собі окремі риси як сучасного, так і майбутнього періодів.

В наукових публікаціях має місце неоднозначне тлумачення понять і визначень "розвиток" і "ріст". Відзначаючи їхній взаємозв'язок, вважається за доцільне до складу категорії розвиток включати і фактор росту, що характеризує досягнення середньострокових цілей і відображає зміну числа елементів, що входять в організацію. Безумовно, ріст є складовою частиною і найбільш важливою ознакою економічного розвитку і являє собою збільшення розмірів, вартості, розширення обсягів (реалізації продукції, чисельності працюючих, площ і т.д.). Але часто в економіці більше значення має стабільність виробництва без зміни масштабів діяльності, а ріст може не привести до позитивних змін і навіть негативно впливати на розвиток.

Дослідженням термінологічної база вживання наукових термінів і понять щодо розкриття сутності і змісту розвитку виноградо-виноробного виробництва доведено, що складовими частинами і ознаками економічного розвитку є зростання виробництва і його стабільність без зміни масштабів діяльності. Слід також розмежовувати "розвиток" як процес і "розвиток" як результат. У цих двох взаємозалежних поняттях розвиток-процес відображає шляхи і механізми досягнення мети, а розвиток як результат показує ефективність процесу розвитку, рівень досягнення поставленої мета та створення в отриманому результаті бази для подальшого розвитку системи. Розвиток-процес є підґрунтям, на якому створюється розвиток-результат.

Економічний ріст передбачає приріст обсягів виробництва, що може супроводжуватись збільшенням витрат і співвідноситись з екстенсивним ти-

пом економічного росту. Економічний розвиток, що останнім часом ототожнюється з економічним зростанням, припускає не тільки збільшення обсягів випуску продукції, але і зміни в структурі виробництва, у розподілі, застосуванні прогресивних технологій і організацій виробництва, що цілком узгоджується з інтенсивним типом економічного росту.

Наслідком істотних розходжень між процесами кількісного економічного росту і розвитком є те, що ріст без розвитку нікуди не веде.

Концепція розвитку сфери виноградо-виноробного виробництва має базуватись на науково обґрунтованих інноваційних принципах, що впливають на реальні перспективи прогресивного розвитку галузі. Інноваційні процеси приводять до того, що поява нової ознаки або елемента (інновації) в одному з компонентів економічної системи спонукає до появи їх в інших компонентах, до змін її структури, прискоренню процесів технологічних перетворень виробничого потенціалу.

Установлено, що виноградо-виноробне виробництво у силу біологічних особливостей своїх основних засобів – виноградних насаджень, залежності виноробства від сировинної бази не може бути швидко приведена у відповідність з умовами ринку і кардинально змінити свою структуру.

Організаційні форми крупного виноградо-виноробного виробництва повинні мати адаптивну (вчасно реагувати на економіко-правові зміни і не допускати зниження ефективності) виробничу структуру й ефективну систему управління, що сприяє виробництву конкурентноспроможної продукції, яка задовольняє потреби споживчого ринку, первинного і вторинного виноробства. Дослідженням сфери виноградо-виноробного виробництва АР Крим виявлено неефективність його виробничої інфраструктури, яка в більшій мірі пристосована для реалізації виноробної продукції, ніж для столового винограду (на відміну від імпортного).

Основу виноградо-виноробного виробництва складає сукупність ресурсів, їхніх властивостей і характерних ознак, що приймають у процесі виробництва форму факторів виробництва. Системна цілісність різних ресурсних сполучень приводить до гармонізації дій окремих факторів, виникненню позитивного синергетичного ефекту, можливості прибуткового господарювання економічних суб'єктів галузі. Розвиток виробничого потенціалу виноградо-виноробного підприємства визначається складом і станом ресурсів, ступенем їхньої відповідності стратегічним цілям і задачам.

Одним з основних способів збереження і збільшення виробничого потенціалу є подолання дефіцитності ресурсів, що порушують агротехнологічну дисципліну обробки винограду і виробництва виноробної продукції. Істотна також здатність підприємства до якісних структурних зрушень, що, насамперед, визначаються підготовленістю кадрів, рівнем організації виробництва і праці, ефективністю системи управління підприємством, раціональністю (оптимальністю) поєднання окремих видів ресурсів і їх інноваційністю.

Існує декілька способів оцінки виробничого потенціалу виноградо-виноробного підприємства і галузі в цілому. Для визначення сукупної величини набору ресурсів (з врахуванням обраного класифікаційного

підходу) найбільш прийнятними є кількісне (грошове) вираження і якісна оцінка.

Сферу зовнішнього середовища прямого і непрямого впливу, що формує потенціал виноградо-виноробного виробництва визначають сформовані в процесі дослідження пріоритетні ряди факторів (табл. 1).

Таблиця 1

Фактори впливу зовнішнього середовища на формування потенціалу виноградо-виноробного виробництва

Фактори прямого впливу зовнішнього середовища	%	Фактори непрямого впливу зовнішнього середовища	%
Тривалий спад аграрного виробництва в Україні	12,3	Трансформація споживчих переваг на ринку винопродукції	10,3
Непоследовність і безсистемність проведення аграрних реформ	8,8	Недосконалість системи ведення галузі	7,3
Недосконалість податкової політики	7,6	Неспроможність виноградарських підприємств виступати рівноправними учасниками ринку	6,7
Тінізація економіки, зростання ринку фальсифікованої винопродукції	7,0	Негативні наслідки виробничої діяльності минулих періодів	6,3
Відсутність державної системи залучення інвестицій у галузь	6,6	Неефективне використання виробничого потенціалу галузі	5,6
Диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію і матеріально-технічні ресурси	6,5	Відсутність державної підтримки розвитку інтеграційних процесів у галузі, зв'язку науки з виробництвом	5,6
Відсутність державної системи стимулювання товаровиробників галузі	6,5	Недостатнє використання маловитратних, ресурсозберігаючих, інтенсивних технологій	5,4
Низька інвестиційна привабливість аграрного сектора економіки	4,9	Невідповідність виробничого потенціалу виноградарських підприємств потребам господарювання	5,3
Невідповідність форм господарювання економічним умовам	4,8	Недосконалість форм господарювання в галузі	5,2
Відсутність критеріїв обґрунтованості і результативності аграрних реформ	4,4	Слабка мотивація адаптації керівників до нових умов господарювання	5,2
Недоступність кредитних ресурсів для сільськогосподарських виробників	4,2	Слабка орієнтація у формуванні сортової структури виноградників на виробничо-реалізаційні цілі	5,1

Враховуючи значимість і актуальність впровадження у виробничий процес вирощування винограду ресурсозбереження, для оцінки ефективності функціонування галузі в практику економічної роботи доцільно запровадити систему показників забезпеченості ресурсами та ефективності їх використання, а саме: природних, матеріально-технічних, трудових, фінансових, інформаційних та інших.

Установлено, що для реформованих виноградарських підприємств не створене економічне середовище, що сприяє ефективності реалізації виробничого потенціалу. Умови функціонування виноградарських і виноробних підприємств і їх можливості гнучко реагувати на зміни ринкової кон'юнктури

в значній мірі визначаються сформованістю інфраструктури галузевого ринку.

Розроблений алгоритм проведення економічних досліджень включає комплекс взаємозалежних і логічно опосередкованих етапів, здійснення кожного з яких забезпечується сукупністю апробованих, удосконалених і розроблених методів з урахуванням галузевої специфіки функціонування виробництва. Застосування даного алгоритму в дослідженні галузі дозволяє визначити основні напрямки економічного розвитку.

Сукупність методів і моделей перспективного розвитку виробництва, переробки і реалізації продукції виноградо-виноробної галузі сприяє визначенню основних параметрів соціально-економічного розвитку, тенденцій і результатів науково-технічного прогресу в застосовуваних технологіях оброблення винограду, проведенню розрахунків в умовах невизначеності і відсутності детальної техніко-економічної інформації.

Ефективному розвитку виноградо-виноробного виробництва Криму будуть сприяти наступні фактори: удосконалення методологічної бази економічних досліджень у галузі, зацікавленість у розвитку і розширенні виробництва, орієнтир на сегментований споживчий ринок, налагодження взаємовигідних відносин із заводами вторинного виноробства і фірмами-реалізаторами, забезпечення ефективної й обґрунтованої системи оплати виробників виноробної сировини в залежності від його якості, формування справедливої системи часткового розподілу сукупного прибутку серед учасників виробництва винопродукції; забезпечення ефективної державної підтримки розвитку виноградарства.

В другому розділі «Оцінка функціонування виноградо-виноробного виробництва Криму» досліджено стан виноградарства і виноробства, виявлені особливості і дана оцінка системи управління виноградо-виноробним виробництвом, оцінено виробничий потенціал виноградо-виноробних підприємств Криму й ефективність його використання.

За період 1991–2004 р. ведення виноградарства в Україні характеризувалося скороченням площ виноградників на 73,6 тис. га (рис. 1), зниженням врожайності на 4 % і валового збору винограду майже в два рази (рис. 2). У Криму виробництво винограду знизилося на 66,0 %, врожайність – на 39,9, при скороченні загальної площі виноградників на 44,8, а плодоносної – на 42,7 %. В даний час у більшості виноградарських господарств використовуються насадження віком 35–40 років із застарілими енерго- і ресурсмісткими схемами посадки і морально застарілими сортами, якість продукції яких не відповідає потребам ринку.

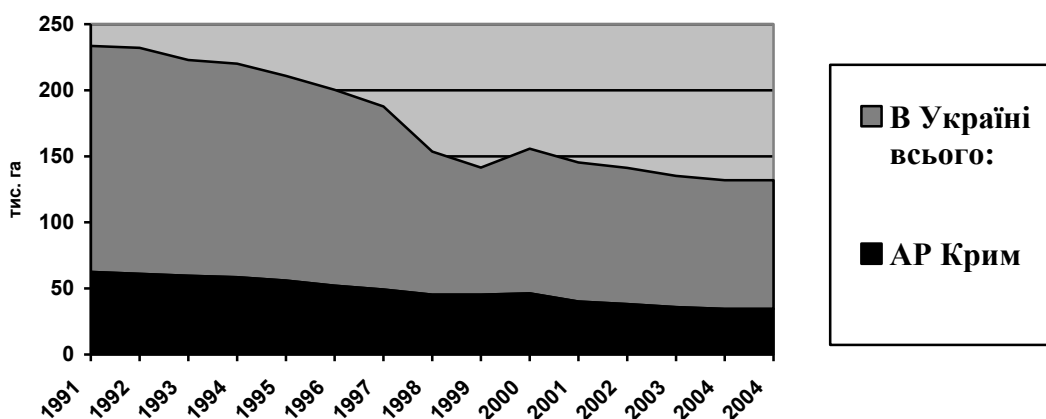

Рис. 1. Динаміка площі виноградників в Україні і Криму за 1991–2004 р.

Рентабельність виноградо-виноробної галузі України в 1986–1990 р. перевищувала 50 %, у даний час галузь є збитковою.

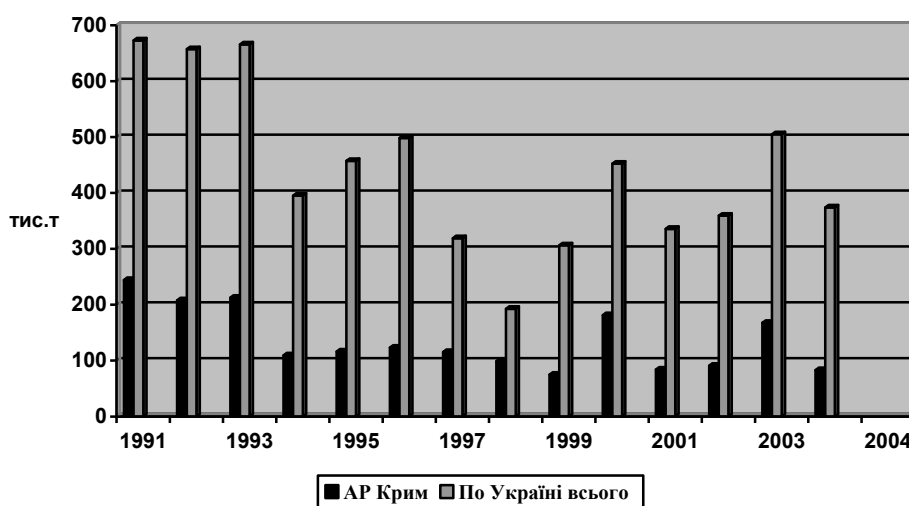

Рис. 2. Динаміка валовий збір винограду в Україні і Криму, тис. т.

Аналіз сортової структури виноградних насаджень, оброблюваних у Криму, за рівнем потенційної врожайності дозволив виявити їхній високий потенціал, однак він використовується дуже слабо.

З 1990 по 2004 р. виробництво вина в Криму скоротилося на 35,8 % або на 1698 тис. дал. Однак за останні 6 років його обсяги зросли на 32,9 %, або на 753 тис. дал. Виробництво коньяку в 2003 р. становило 78 % від рівня 1990 р., шампанського – 18,6 %. За рахунок безмитної квоти імпорту коньячних спиртів у 2004 р. виробництво коньяку винзаводами Криму збільшилося майже в 3 рази.

Основними факторами стабілізації, зміцнення і розвитку сировинної бази вітчизняного виноробства є: раціональне розміщення насаджень, удосконалення технологічних процесів і механізмів господарювання, розробка ефективних інтеграційних систем між виноградовиробничими і переробними підприємствами, державне регулювання і підтримка цих процесів, а також розвиток і зміцнення сировинної бази вітчизняного виноробства. За останні

два десятиріччя обсяги середньорічного розкорчування виноградників зросли в 7 разів (з 1, 5 тис. га в 1981-85 р., до 10,5 тис. га в 2001 р.), виробництво саджанців за цей же період скоротилося майже в 9 разів. Однак останнім часом спостерігаються деякі позитивні зрушення. Так, зростання виробництва виноградних саджанців в Україні за останні 2 роки досягло 18,3 %. Найбільший ріст їхніх обсягів виявлений у Криму – 32,4 %. Також поступальними темпами відбувається збільшення закладки виноградників. У 2004 р. в Україні було посаджено майже 3 тис. га виноградників, але це на 9,3 % нижче рівня закладки 2002 р. У Криму обсяги закладки виноградників склали 804,8 га (у порівнянні з 756 га, посадженими в 2002 р.).

Розвал існуючої раніше системи управління в сфері виноградо-виноробного виробництва є однією з основних причин, що обумовили кризову ситуацію в галузі. Деградація централізованого управління проявилася в практично повному відмовленні держави від виконання об'єктивно необхідних, особливо в перехідний до ринку період, функцій по забезпеченню нормальної діяльності і збереженню виробничого потенціалу сфери виноградо-виноробного виробництва регіону. Установлено, що система управління галуззю регіону не має єдиної чітко вираженої організаційної структури.

На нашу думку, необхідний різнобічний підхід до аналізу сформованої структури управління і розробці механізмів її удосконалення. Проведений аналіз дозволив представити стан управління виноградо-виноробним виробництвом Криму в наступних аспектах: з позиції диференціації форм власності і форм господарювання; з урахуванням системи підпорядкування вищестоящим організаціям; по виробничо-технологічній спеціалізації підприємств.

Ефективність виноградарства в Україні за аналізований період з 1996 по 2004р. постійно знижується.

За допомогою проведеного комплексного аналізу ефективності ведення виноградарства методом матриці координат побудовано рейтинг виноградо-виробничих регіонів України, виявлені зміни, що відбулися за період з 2000 по 2004 р. У 2000 р. перше місце у ранжированому рядові займала Херсонська область, друге – Одеська, третє – АР Крим, четверте – Миколаївська область, п'яте – Закарпаття, шосте – Запорізька область. У 2004 р. найвищий сумарний показник ефективності ведення галузі (10,44) встановлений в Одеській області, друге місце відведене АР Крим (9,29), третє – Миколаївської області (4,3).

У ході досліджень у роботі визначені масштаби тіньового виробництва у виноградарстві по районах України. Установлено, що обсяг тіньового виробництва в цій галузі України досяг у 2003 р. 1007,5 млн грн, а в 2004 р. склав 711,8 млн грн.

Основними причинами поступального скорочення масштабів тіньового виробництва у виноградарстві з'явився початок стабілізації податкової політики, підвищення ефективності державного регулювання в галузі, зниження валового збору винограду в 2004 р. унаслідок несприятливих погодних умов.

По виноградовиробничим регіонам найбільші масштаби тіньової економіки в галузі в 2004 р. виявлені в Криму – 241,88 млн грн (34 % загального обсягу виробництва), Одеської області – 227,69 млн грн (32 %), Херсонської області – 111,11 млн грн (15,6 %).

Обсяги тіньового виробництва у виноградарстві України майже на 2/3 перевищують легальне виробництво. Найбільший відсоток перевищення тіньового сектора над легальним виробництвом встановлений у Запорізькій області – більш ніж у 8 разів, у Херсонській області – у 3,3 рази, у Криму – у 2,4 рази, у Миколаївській області – майже в 2 рази (табл. 2).

Безумовно, використаний у роботі методичний підхід до оцінки масштабів тіньової економіки більш прийнятний для конкретних виноградо-виноробних підприємств, залежить від довіри у відносинах з керівництвом, де механізми господарювання можна досліджувати й аналізувати з більш високим ступенем вірогідності.

Таблиця 2

**Співвідношення легального і тіньового
обсягів виробництва у виноградарстві України в 2003-2004 р.***

Region	Обсяги легального виробництва, млн грн		Обсяги тіньового виробництва, млн. грн		Співвідношення, %	
	2003 р.	2004 р.	2003 р.	2004 р.	2003 р.	2004 р.
АР Крим	117,37	24,22	242,83	241,88	206,9	237,1
Закарпаття	21,84	2,91	326,61	49,28	1495,5	203,5
Запорізька область	6,08	29,44	42,20	24,29	694,1	834,7
Миколаївська область	20,74	187,51	66,27	57,53	319,5	195,4
Одеська область	147,49	187,51	283,56	227,69	192,3	121,43
Херсонська область	57,61	33,43	46,06	111,11	80,0	332,4
Усього в Україні:	371,77	379,509	1007,52	711,78	271,0	187,6

Спад обсягів виробництва валової продукції, деградація виробничого потенціалу більшості виноградарських сільськогосподарських формувань Криму обумовили значне зниження показників економічної ефективності їхньої діяльності. Виявлено стійку тенденцію зниження даного показника в динаміці. Рівень виробничої рентабельності галузі скоротився з 77,0 до 5,8 %.

Для стимулювання підвищення продуктивності праці на підприємствах виноградо-виноробної галузі передбачається створення спеціального механізму групової і приватної оцінки його результатів як самими працівниками, з урахуванням індивідуального статусу кожної оцінюваної особистості, так і спільно всіма членами колективу.

Дослідженнями встановлено, що в даний час грошова оцінка виробничого потенціалу підприємств виноградо-виноробної галузі Криму склала 4562,1 млн грн, серед них найбільш питому вагу займає потенціал підприємств ГО АПК «Кримрадгоспвинпром».

Розходження у величині виробничого потенціалу аналізованих груп підприємств обумовлюються тим, що в ГО АПК «Кримрадгоспвинпром» аналізувалися

35 підприємств, у Севастопольській зоні – 6 підприємств із заводами первинного виноробства й одним заводом із закінченим циклом, у НВАО «Масандра» – 9 сільськогосподарських підприємств, що мають первинне виноробство, а в ряді підприємств і закінчений цикл, а також Головний завод «Масандра». У виробничому потенціалі даних підприємств домінує виноробна складова.

Оцінка ефективності функціонування виноградо-виноробного виробництва, його перспективність, може в наступному дозволити визначити напрямки щодо підвищення ефективності господарської діяльності й інвестиційної привабливості виноградарських підприємств. Однак така оцінка шляхом розрахунку й аналізу традиційних показників (прибутку, рентабельності і т.д.) є недостатньо адекватною сучасним умовам господарювання. Необхідна оцінка, що представляє комплексну характеристику, одержану шляхом одночасного і погодженого вивчення сукупності показників, що відображають всі аспекти господарських процесів, у т.ч. оцінку тіньового виробництва, оцінку втрат, прогноз ризиків функціонування як окремих підприємств, так і сфери виноградо-виноробного виробництва в цілому, і яка дозволить узагальнити висновки про результати діяльності. Для оцінки раціональності й ефективності використання виробничого потенціалу господарськими формуваннями при виробництві і переробці винограду в роботі застосований розроблений методичний підхід оцінки стійкості виробничого процесу, що дозволив трансформувати сукупність результативних показників у єдиний критерій.

Розрахунок оцінки стійкості виробничого процесу показав, що за аналізований період (1991–2004 р.) показник стійкості виробництва винограду в Україні в цілому коливається в залежності від врожайності і валового збору винограду. У 2004 р. найвищий показник стійкості виробництва винограду був в Одеській області. У Криму даний показник скоротився з 0,30 у 1991 р. до 0,06 у 2004 р.

У третьому розділі «Розвиток інтеграції сфері виноградо-виноробного виробництва Криму» досліджена теоретична сутність інтеграційних процесів і їхній розвиток у виноградо-виноробній галузі, представлено сучасний стан інтеграційних процесів у виноградарстві і виноробстві Криму (на прикладі НВАО «Масандра»), оцінені інноваційні процеси в галузі.

Досить ефективний практичний досвід формування і розвитку інтеграційних процесів у виноградо-виноробній галузі в умовах адміністративної економіки дозволяє вважати інтеграцію одним з ведучих організаційних факторів, здатних зупинити деградацію виноградарства і підвищити ефективність функціонування галузевого виробництва в цілому.

На сучасному етапі функціонування і розвитку виноградо-виноробного виробництва Криму неможливо затверджувати про існування цілісної інтегрованої системи, притаманний дореформеному періодові. Стан галузі свідчить про безсистемну зміну форм власності і господарювання, відсутність єдиної системи управління і співвідпорядкованості виноградарських і виноробних підприємств регіону. Установлено перевагу спонтанних і не завжди

взаємовигідних для виноградарських господарств інтеграційних зв'язків, що полягають у реалізації винограду або виноматеріалів виноробним заводам на договірних умовах, виявлено необхідність формування і розвитку різних форм і типів інтеграційних процесів.

За роки реформування відбулися необоротні деструктивні процеси в галузі, які спричинили розрив міжгосподарських зв'язків і зруйнували налагоджені інтеграційні системи. Сучасний стан економічної діяльності агропромислових структур свідчить, що в умовах ринку яка-небудь з них не може розвиватися успішно, функціонуючи окремо.

Формування ефективної системи організаційно-технологічних і економічних взаємин на основі інтеграційних зв'язків сприяє підвищенню використання потужностей виноробної промисловості, усуненню диспаритету цін на сировину і готову продукцію, забезпеченню адекватного вкладенням капіталу прибутку по всьому технологічному ланцюжку виноградо-виноробної галузі.

При цьому важливо враховувати можливості адаптації підприємств галузі до ринкових умов господарювання. Найбільш діючими прийомами адаптації є механізми локальної інтенсифікації виноградарства, а саме: інтегрована система захисту виноградників від шкідників і хвороб; система контролю енергетичної ефективності використання різних видів ресурсів; система кількісної і якісної оцінки рівня розроблювальних і сформованих технологічних прийомів виробництва винограду; розробка і впровадження оптимального варіанта розміщення рослин на виноградниках, заснованого на використанні принципу двострічкових посадок.

Успішне функціонування інтегрованих структур може бути забезпечене за допомогою державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників і переробних підприємств у наданні інвестиційних кредитів, а також при активній участі банківського капіталу. Тому найбільш перспективною формою розвитку інтеграційних процесів у виноградо-виноробному виробництві буде формування агропромислових корпоративних об'єднань типу акціонерних товариств, у які входили б не тільки переробні підприємства, заводи первинного виноробства, виноградарські підприємства, але банківський капітал і система наукового забезпечення.

Відповідно до діючого законодавства, інтегроване формування даного типу у своїй організаційній структурі повинне мати головне підприємство, що робить кінцеву продукцію, здійснює збут, виплачує податки і виконує представницькі функції учасників об'єднання.

Дану форму організації агробізнесу доцільно використовувати при реалізації стратегічних напрямків розвитку виноградо-виноробного виробництва. Модель регіональної інтегрованої аграрно-промислової фінансової групи представлена на рисунку 3.

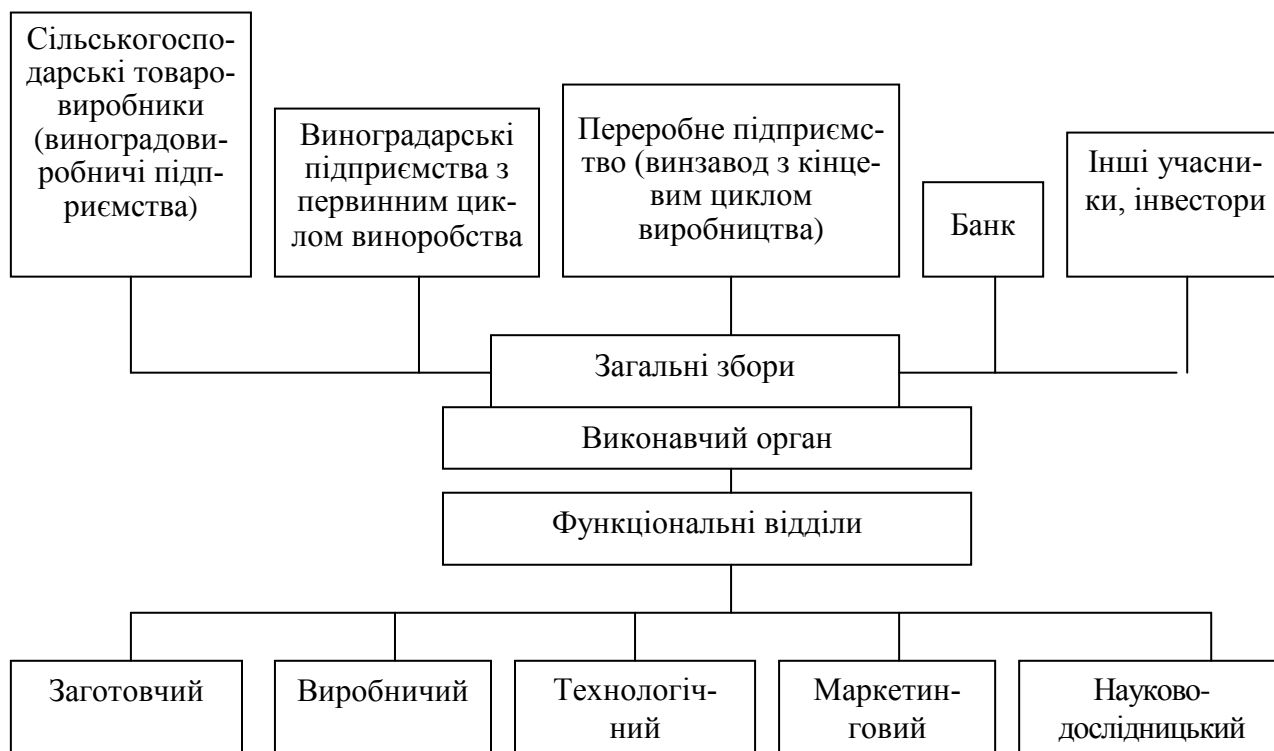

Рис. 3. Запропонована організаційна структура інтегрованого аграрно-промислового-фінансового об'єднання

Аналіз практичної діяльності виноградо-виноробних підприємств НВАО «Масандра» показав, що при збереженні існуючої раніше ефективної форми господарювання вони успішно функціонують в умовах ринку, вирішують проблеми економіко-правового регулювання взаємин з іншими суб'єктами господарської діяльності, бізнесу і підприємництва, нарощують виробництво продукції, стійко займають свою нішу на національному і зовнішньому ринках.

Нині винзаводи є монополістами в ціновій політиці і тому диктують свої умови на ціну винограду і виноматеріалів, а також на реалізацію механізму розподілу прибутку. Це особливо чітко проглядається в НВАО «Масандра», де Головний завод встановлює і регулює цінову політику дев'яти радгоспів-заводів, які входять в об'єднання. Тому прибуток Головного заводу «Масандра» від реалізації виноробної продукції в середньому в 2,5 рази перевищує сукупний прибуток по промисловості всіх радгоспів-заводів. У зв'язку з цим підприємства, що входять у дану інтегровану систему, прагнуть до повної господарської самостійності у формуванні і реалізації виробничо-збутової політики.

Однак в останні два роки ситуація кардинально змінилася. Сукупний прибуток, отриманий господарствами від промисловості, перевищує прибуток Головного заводу більш ніж на 30 %. Це свідчить про те, що в господарств розширюються можливості розвитку сировинної бази виноробства, нарощування виробничого потенціалу і підвищення ефективності діяльності за рахунок засобів, отриманих від виробництва і реалізації виноробної продукції.

Як методико-практичний прийом оцінки ефективності функціонування

інтегрованої структури пропонується проведення по окремих підприємствах диференційованої оцінки ефективності ведення виноградарства і виноробства. Установлено, що рентабельність основи виноградо-виноробного виробництва – галузі виноградарства по підприємствах НВАО «Масандра» за аналізований період нижче, ніж по виноробству. Виявлено тенденцію відносної стабільності, зростання рівня рентабельності виноробства і різких коливань ефективності ведення галузі виноградарства в залежності від погодно-кліматичних умов.

Основними напрямками удосконалення і розвитку інтегрованої структури в НВАО «Масандра» визначені:

впровадження обґрунтованої і діючої системи відрахувань від кінцевого прибутку Головного заводу підприємствам на розвиток виноградарства в залежності від результатів їхньої господарської діяльності і розроблених програм стабілізації і розвитку галузі;

розробка взаємовигідної цінової політики на закуповуванні виноматеріали, що не допускає цінового диктату з боку Головного винзавода і не знижує ефективності господарської діяльності виноградо-виноробних підприємств Об'єднання;

надання допомоги в пошуку контрагентів підприємствам, що реалізують більше половини зроблених виноматеріалів іншим винзаводам;

упровадження прогресивної системи часткового розподілу прибутку серед учасників виноробного виробництва, що не допускає зниження ефективності галузі виноградарства в підприємствах.

Перспективи розвитку і підвищення ефективності інтеграційних процесів базуються на взаємодії науки і виробництва, реалізації науково-технічних розробок і наданні консультаційних послуг виноградо-виноробним підприємствам за допомогою реалізації альтернативної бюджетному фінансуванню практики госпдоговірної діяльності.

Інноваційна діяльність є ключем економічного розвитку і росту бюджетонаповнюючого виноградо-виноробного виробництва, основним стратегічним завданням. Тому важливо активізувати інноваційні процеси в науково-дослідних організаціях, забезпечити їхній взаємозв'язок з потребами підприємств – споживачів науково-технічної продукції, а всі проведені науково-технічні розробки – фінансувати з державного і місцевого бюджетів, а також за рахунок приватних інвесторів.

Для наближення наукових досліджень до потреб галузі в Національному інституті винограду і вина «Магарач» створене відділення по позабюджетній і інноваційній діяльності. В інституті виведено і запатентовано 16 сортів винограду, отримано 74 патенти по удосконаленню технологій збереження, переробки винограду і виробництва кінцевої виноробної продукції. За рахунок продажу ліцензій за період з 2000 по 2005 р. отримано близько 2,5 млн грн і 1,4 млн рос. руб. У 2005 р. укладено господарських договорів на суму 1639,8 тис. грн, а сума фактичних надходжень від виконаної за рік наукової праці склала 1343,2 тис. грн.

Впровадження інновацій у виробництво можливо шляхом мінімізації

терміну і вкладення великих початкових інвестицій з високим ризиком і швидким строком окупності, або мінімізації річних інвестиційних вкладень, збільшення тривалості терміну впровадження нововведень з меншим ступенем ризику, тривалим строком окупності і значно меншими доходами.

У четвертому розділі «Методичне забезпечення розвитку виноградо-виноробного виробництва» удосконалені методичні підходи до оцінки виробничого потенціалу виноградо-виноробних підприємств, розроблені методичні аспекти оцінки мотивації праці в галузі, методичні підходи до оцінки економічної ефективності виробництва.

Удосконалення методики оцінки виробничого потенціалу виноградо-виноробної галузі обумовлено необхідністю обліку адаптаційних процесів, тіньових механізмів господарювання, визначення вартості земельних ресурсів (для умов конкретного аналізованого підприємства), оцінки інтелектуального капіталу, ефективності функціонування виробництва.

Алгоритм оцінки виробничого потенціалу виноградо-виноробного підприємства включає аналіз наявних ресурсів і рівня їхнього використання; визначення шляхів подолання дефіцитності ресурсів як стримуючого фактора розвитку виробництва; дослідження можливостей зміни масштабу і структури виробництва, встановлення раціональних пропорцій складових елементів потенціалу.

Доповнюючи існуючі методичні підходи до визначення величини виробничого потенціалу підприємства шляхом грошової оцінки кожної складової з наступним їхнім підсумовуванням, алгоритм розрахунку загальної його оцінки у виноградо-виноробному підприємстві можна представити наступним чином, забезпечуючи при цьому наочність і порівнянність підсумкового показника в динаміці:

$$B_{en} = Z_p + C_o + C_{об} + TP + IP + ИЦ_p + ИИ_p, \quad (1)$$

де: B_{en} – величина виробничого потенціалу; Z_p – грошова оцінка земельних ресурсів; C_o – вартість основних засобів; $C_{об}$ – вартість оборотних коштів підприємства; TP – оцінка трудових ресурсів; IP – оцінка інтелектуальних ресурсів підприємства; $ИЦ_p$ – оцінка інвестиційних ресурсів, залучених у підприємство; $ИИ_p$ – оцінка інноваційних ресурсів підприємства.

Пропонується корегування обсягу основних і оборотних коштів за допомогою коефіцієнта співвідношення площ виноградників і сільськогосподарських угідь. Аналогічно (з урахуванням спеціалізації) уточнюється і величина людського капіталу виноградо-виноробного підприємства.

Грошову оцінку трудових ресурсів рекомендується визначати за формулою:

$$TP = (ПТ_n \cdot t + \Phi_{om}) \cdot 1,75, \quad (2)$$

де: $ПТ_n$ – продуктивність праці одного працівника, грн; t – чисельність працівників, чіл.; Φ_{om} – фонд оплати праці працівників, тис. грн; 1,75 – коефіцієнт коректування реальної і номінальної заробітної плати. Оцінка інтеле-

ктуальних ресурсів була зроблена в роботі допомогою розроблених і апробованих автором методичних підходів.

У результаті апробації розроблених і удосконалених методичних підходів встановлено, що в 2004 р. величина виробничого потенціалу виноградо-виноробних підприємств склала 4904,6 млн грн, у тому числі безпосередньо виноградо-виноробної галузі – 2735, 0 млн грн, оцінка трудових ресурсів – 457,6 млн грн, а їхня питома вага – 11 %.

Якісно новим з методико-практичної точки зору є побудова агроекономічних моделей залежності результатів функціонування виноградарської галузі (врожайності, цукристості, напрямків використання врожаю) від стану і співвідношення комплексу агроекологічних і економічних ресурсів підприємства.

У результаті проведеного багаторівневого регресійного аналізу визначено ступінь диференційованого впливу на величину грошової оцінки землі, зайнятої виноградниками, природних, агротехнічних і економічних факторів. Встановлено, що на грошову оцінку землі під виноградниками найбільший вплив здійснює величина витрат на 1 га (35,5 %), термін капіталізації (26,7), схема посадки винограднику (20,6), прибуток у розрахунку на 1 га (5,2), індекс продуктивності сорту (5), зміст цукру в ягодах (3,3), врожайність винограду (2,7 %). Отримано рівняння зв'язку грошової оцінки землі під виноградниками з виявленими пріоритетними факторами, що відображають специфіку тимчасових періодів у досліджуваному підприємстві (табл. 3).

Таблиця 3

**Порівняння зв'язку грошової оцінки землі
під виноградниками з пріоритетними факторами***

Роки	Рівняння	Коефіцієнт детермінації
1996	$Z_p = 9,54I_c - 1218,65S_p - 1,05\Pi + 8,67Z - 42,11V_{96} - 314,99J_{96} + 1452,14K_1$	0,918
1998	$Z_p = 23,57I_c - 2003,19S_p - 3,19\Pi + 4,37Z + 272,77V_{98} + 399,73J_{98} + 1511,28K_3$	0,937
2000	$Z_p = 14,49I_c - 906,87S_p + 0,085\Pi + 6,70Z - 96,13V_{2000} - 25,31J_{2000} + 1392,25K_5$	0,922
2002	$Z_p = 5,44I_c - 1358,16S_p - 1,57\Pi + 4,49Z - 20,11V_{2002} + 187,98J_{2002} + 1397,78K_7$	0,917
2004	$Z_p = 9,64I_c - 1337,72S_p - 0,86\Pi + 6,07Z - 70,74V_{2004} + 51,80J_{2004} + 1405,77K_9$	0,917

де: Z_p – грошова оцінка землі; I_c – індекс продуктивності сорту; S_p – площа живлення (схема посадки); Π – прибуток з 1 га виноградника; Z – фактичні витрати на 1 га виноградника; V – врожайність винограду у динаміці; J – зміст цукру у ягодах винограду; K – термін капіталізації виноградника.

Даний методичний підхід апробований на п'ятдесяти ділянках (загальною площею 757,4 га), зайнятих різними столовими і технічними сортами винограду в радгоспі-заводі «Плодове».

Більш об'єктивну комплексну оцінку ефективності використання виробничого потенціалу підприємств дає поетапний аналіз, що представляє собою визначення сукупного критерію ефективності і ранжирування інтегрованих підприємств виноградо-виноробної галузі Криму. Як суб'єкти господарювання, що мають налагоджені міжгосподарські горизонтальні і вертикальні зв'язки, обрано підприємства НВАО «Масандра».

Визначено сукупні критерії ефективності використання виробничого потенціалу виноградо-виноробних підприємств Об'єднання. Найвищий критерій виявлено у радгоспі – заводі «Таврида» – 5,95, друге місце – «Морський» (5,47), третє – «Веселовський» (5,15), четверте – «Алушта» (4,35), п'яте – «Судак» (4,08), шосте радгосп-завод «Пріветний» (3,77). Останні місця за рівнем сукупного критерію зайняли радгоспи-заводи «Ливадія», «Малореченський» і «Гурзуф».

Факторами недобору врожаю є відсутність взаємовигідних інтеграційних зв'язків з іншими підприємствами галузі (10,2 %); недостатнє використання виробничого потенціалу (7,4); відсутність ефективної системи управління галузевим виробництвом (6,6); низька економічна відповідальність керівництва підприємства за ефективність використання виробничого потенціалу (6,3 %) і ін.

Найбільш раціональним підходом до визначення масштабів легальних втрат врожаю винограду є порівняння фактичної врожайності з рівнем ДМВ (дійсно можливим врожаєм). Найбільше відхилення – (64,1 %) виявлене в 2004 р., а найменше (25,7%) – у 2000 р. Середнє відхилення (або питома вага втрат у величині валового збору винограду) за аналізований період склало 50 %.

У результаті опитування фахівців виноградо-виноробних підприємств встановлено, що найбільш значимими факторами мотивації трудового колективу в підвищенні ефективності використання виробничого потенціалу є: високий рівень легальних і можливість одержання додаткових доходів; фінансова стабільність суб'єкта господарювання; впевненість у майбутньому; можливість самореалізації; участь у керуванні підприємством, причетність до престижної професії й ін.

Величина інвестицій у людський капітал керівника і фахівців різного рівня визначена за допомогою поелементного розрахунку витрат. У дошкільний період сума усіх витрат складає 34,57 тис. грн. На одержання середньої освіти вона збільшується на 95,45 тис. грн, вищої освіти – на 184,62 тис. грн, кваліфікації магістра – на 75,4 тис. грн, наукового ступеня кандидата наук – на 186,5 тис. грн. Потенціал фахівця (директора агрофірми) у вартісному виразі складає 737,5 тис. грн, а за весь період трудової діяльності він збільшується ще на 1 млн грн.

Встановлено, що вартісна оцінка потенціалу керівника складає приблизно 1737,48 тис. грн, або майже 315 тис. дол. США. Потенціал головних фахівців підприємства оцінюється в межах 1,2-1,45 млн грн, рядових фахівців – 0,87-1,2 млн

грн. Окупити такі інвестиції в людський капітал (при 10 %-ній банківській ставці на депозитний внесок) можуть щорічні доходи фахівця в 549,7 тис грн протягом трудового життя (38 років).

Ефективність господарської діяльності сільськогосподарського підприємства формується за рахунок раціонального використання ресурсів виробництва, а також комплексу зовнішніх і внутрішніх факторів. Застосування даного методичного прийому, що полягає в розрахунку коефіцієнтів взаємозалежності вихідних показників у таблиці-матриці, дозволяє виділити і проаналізувати вплив найбільш значимих з них на кінцеві результати роботи підприємства. В основі удосконаленого методу лежить прийом парних порівнянь, що дозволяє одержати різнобічну порівняльну оцінку сукупності взаємозалежних і взаємоопосередкованих показників.

У п'ятому розділі «Напрямки розвитку виноградо-виноробного виробництва Криму» розроблена модель оцінки економічної відповідальності суб'єктів управління виноградо-виноробними виробництвом, запропоновані напрямки державного регулювання інноваційних процесів, розроблено прогноз розвитку галузі.

Економічна відповідальність являє собою сукупність умов і факторів стабільності, стійкості і поступального розвитку виробництва. Вона має соціально-економічну спрямованість – створення товаровиробникам умов для задоволення потреб внутрішнього ринку відповідно до прийнятих норм споживання, виходу на зовнішній ринок, і державно-політичну – забезпечення продовольчої безпеки країни за рахунок власного виробництва.

Економічна відповідальність управління виноградо-виноробної галуззю проявляється в здатності вчасно реагувати на зміни ринкового середовища і передбачає збереження, раціональне використання, нарощування виробничого потенціалу, забезпечення стійкого функціонування і розвитку виробництва, захист ринку від фальсифікованої продукції.

Унаслідок деградації сировинної бази виноробства, що продовжується на сучасному стані, відсутності діючих механізмів відновлення і нарощування виробничого потенціалу, сукупний критерій економічної відповідальності управління галузевим виробництвом у найближчій перспективі знизиться на 12,2 % (з 16,68 у 2003 р. до 14,65 у 2007 р.), виноградарськими підприємствами – з 5,06 до 3,79, підприємствами, що мають первинне виноробство – з 5,73 до 4,62, що роблять і реалізують кінцеву винопродукцію – зросте з 5,89 до 6,24.

Економічну відповідальність держави необхідно розглядати як основну складового механізму формування і реалізації аграрної політики в Україні на новому етапі побудови соціально-орієнтованої ринкової економіки. Таким чином, категорія економічної відповідальності диференціюється на міжнародний, державний, локальний (регіональний) рівні, а також рівень підприємства й особистості.

В умовах глобалізації аграрного сектора економіки значну увагу варто приділити проблемам якості товарів і послуг, що є вирішальним критерієм конкурентноздатності. Ефективна система стандартизації сприяє зменшенню

трансакційних витрат і підвищенню ефективності функціонування галузі. Невідповідність вітчизняної системи стандартизації європейському і світовому рівням (ISO) виноградо-виноробної продукції, відсутність об'єктивної інформації про вимоги світового ринку, недостатній рівень наукового забезпечення галузі негативно впливає на ефективність виробництва і фінансовий стан сільськогосподарських підприємств.

Експортоорієнтовані галузі, до яких по праву відноситься сфера виноградо-виноробного виробництва, повинні мати науково обґрунтовані вимоги до якісних характеристик виноробної продукції закордонних фірм, а також ефективні механізми державного регулювання, що виконує стимулюючу і регулюючу функції і сприяє впровадженню ефективних механізмів зовнішньоекономічної діяльності.

Необхідність нарощування і зміцнення експортного потенціалу виноградо-виноробної галузі Криму визначило розробку прогнозу виробництва винопродукції на найближчу перспективу з урахуванням реалій стану виробничого потенціалу і механізмів ведення галузевого виробництва.

Враховуючи стан виробничого потенціалу, необхідність розробки перспектив його формування і розвитку, активізації інноваційної діяльності й удосконалення організації ведення галузі, прогноз обсягів виробництва вина до 2015 р. складе 3474 тис. дав і перевищить рівень 2003 р. на 14,6 %, коньяку і шампанського – досягне рівня дореформеного періоду.

Погіршення фінансового стану виноградо-виноробних підприємств зменшує їхні можливості щодо впровадження науково-технічного прогресу у виробництво, однак вони зацікавлені в інноваціях, коли на їхній основі забезпечується підвищення конкурентноздатності продукції, розширення й освоєння нових ринків збуту, ріст ефективності виробництва і збільшення прибутку.

Найкращі результати використання інтелектуального потенціалу досягаються за умови тісної взаємодії й узгодження інтересів учених, фахівців і практиків, створення творчих колективів, що поєднують працівників різних професій, інтеграції різних видів діяльності в рамках єдиного інноваційного процесу для вирішення проблем галузі. Науково-інноваційна діяльність – це безперервний процес створення, апробації, трансферу наукомісткої продукції у виробництво, її капіталізації і комерціалізації. Безперервність інноваційного процесу забезпечується системою інноваційного провайдингу. Інноваційний провайдинг здійснює:

- відбір результатів наукової діяльності і створення банку інновацій;
- пошук споживачів науково-технічної продукції і доробку технічних рішень;
- узгодження інтересів вчених, підприємців, провайдерів.

Побудова такого механізму базується на теорії інноваційних перетворень, функціонуванні і розвитку наукомістких виробничо-економічних систем. Інноваційний провайдинг сприяє створенню цілісної моделі науково-інноваційного процесу економічного розвитку виноградо-виноробного виробництва і дозволяє об'єднати окремі складові науково-технічної сфери в єди-

ну систему управління інноваційною діяльністю, кінцевою метою якої є підвищення ефективності результатів наукових досліджень і забезпечення ринку конкурентноздатною наукомісткою продукцією (рис. 4).

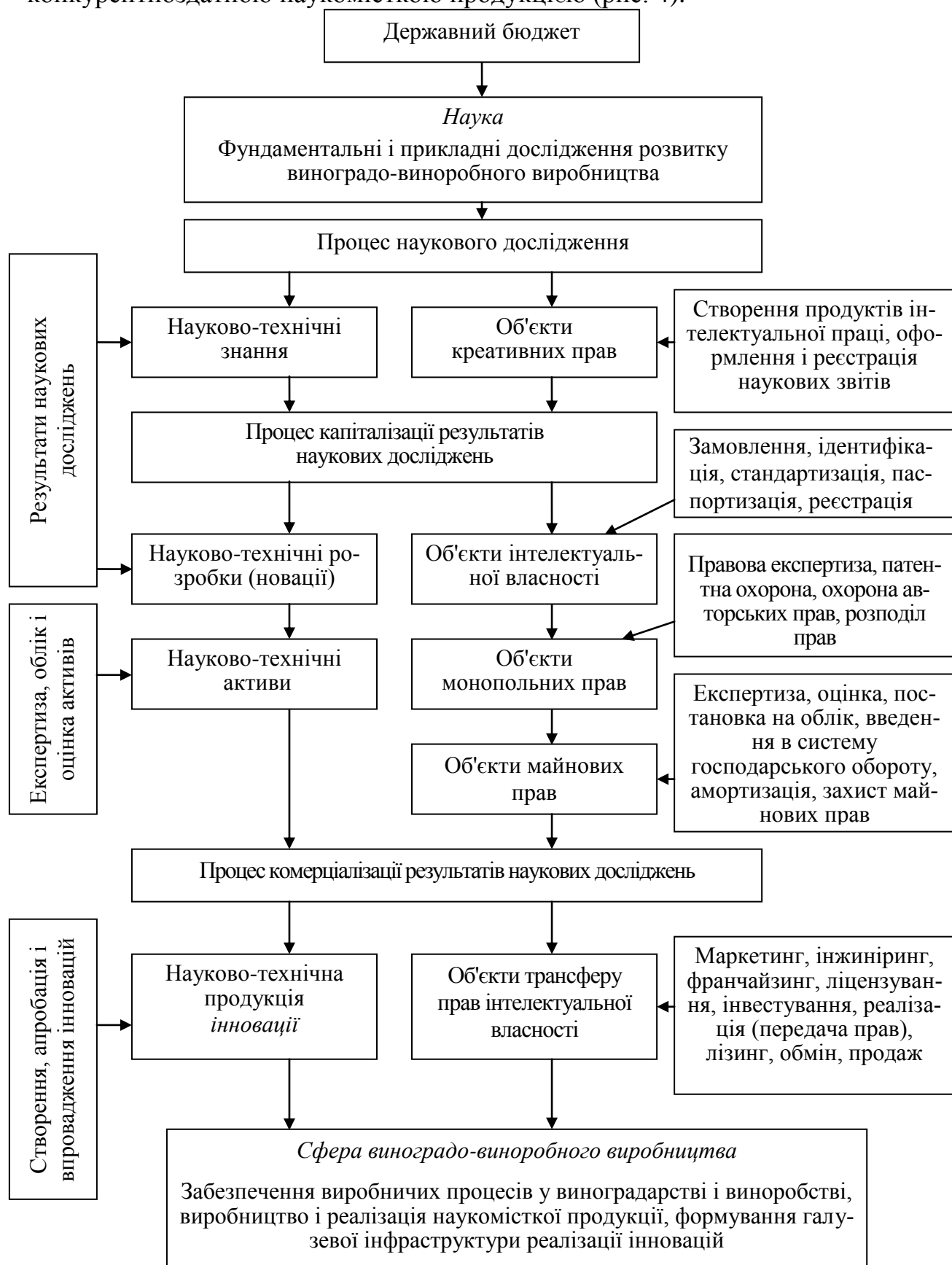

Рис. 4. Модель державного регулювання науково-інноваційного процесу розвитку виноградо-виноробного виробництва

Початковим етапом функціонування даної моделі є державне фінансування фундаментальних і прикладних досліджень по п'ятирічних науково-технічних програмах і річних планах-завданнях. Однак поки держава не здійснює замовлення на науково-технічну продукцію, а обмежується реєстрацією наукових завдань і звітів про їхнє виконання, що свідчить про недосконалість державної політики в сфері інноваційної діяльності.

Розроблена функціональна модель державного регулювання науково-інноваційною діяльністю буде сприяти здійсненню зв'язку науки і виробництва, капіталізації і комерціалізації результатів науково-технічних досліджень, забезпеченню галузі наукомісткою продукцією, прискоренню розвитку виноградо-виноробного виробництва і підвищенню його ефективності.

Для подолання кризового стану у виноградарстві Криму до 2015 р. повинно бути закладено 17,5 тис. га молодих виноградників, викорчевано 13,2 тис. га старих і безперспективних. Загальну площу виноградників необхідно довести до 41,5 тис. га, плодоносну – до 37,3 тис. га, питому вагу столових сортів у структурі площ виноградних насаджень необхідно довести до 30 %. Річна потреба в посадковому матеріалі складе 4 млн щеплених і корневласних саджанців.

Загальна потреба у фінансуванні розвитку виноградарства Криму за період з 2006 по 2015 р. складе 2,3 млрд грн (табл. 3).

Розвиток розсадницької бази повинен здійснюватися повністю коштами підприємств, а закладка виноградників і догляд за ними до вступу в плодоносіння – на 60 % за рахунок засобів 1 % -го збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмільництва і на 40 % – за рахунок засобів підприємств.

Розроблено прогноз джерел фінансування на перспективу, у якому пріоритетне місце (40 %) займає державне фінансування, 20 % необхідної суми прогнозується одержати від розвитку інтеграції в галузі, 25 % - від скорочення масштабів тіньової економіки в галузевому виробництві, 10 % складуть банківські кредити і 5 % – власні кошти виноградарських підприємств.

Здійснення заходів щодо подолання кризового стану в галузі дозволить майже подвоїти виробництво винограду в Криму. З урахуванням ефективності впровадження науково-технічних розробок і організаційно-агротехнологічних заходів прогнозується збільшення врожайності винограду до 70 ц/га, валового збору – до 261,1 тис. т. Однак розвиток виноградо-виноробного виробництва Криму в цілому й у розрізі вхідних у нього галузевих складових, у сучасних умовах господарювання пов'язано з ризиком.

Удосконалений автором методичний підхід до оцінки ризиків дозволив розробити прогноз оцінки рівня ризику функціонування виноградо-виноробного виробництва. Встановлено, що з 1996 по 2006 р. він зростає в два рази (з 3,87 у 1996 р. до 7,74 у 2006 р.). У даній системі ризиків прогнозується найбільший ріст загроз групи економічних ризиків.

Таблиця 3

Перспективи розвитку виноградарства Криму і потреба у фінансуванні на період до 2015 р.

Параметри	Роки										Усього
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Закладка, тис. га	1,4	1,6	1,7	1,8	2,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	17,7
Розкорчування, тис. га	1,2	1,3	1,5	1,4	1,2	1,3	1,4	1,5	1,2	1,2	13,2
Загальна площа виноградників, тис. га	28,8	30,5	32,3	32,3	37,1	36,8	39,3	39,2	40,5	41,5	
Плодоносна площа, тис. га	24,3	25,9	28,8	28,8	33,4	33,0	35,4	35,2	36,4	37,3	
Молоді виноградники, тис. га	4,5	4,0	3,5	3,5	3,7	3,8	3,9	4,0	4,1	4,2	
Врожайність, ц/га	45,0	50,0	56,0	58,0	60,0	62,0	64,0	66,0	68,0	70,0	
Валовий збір, тис. т	109,4	129,5	162,3	144,8	200,4	204,6	226,6	232,3	247,5	261,1	
Потреба в посадковому матеріалі, млн грн	37,8	43,2	45,9	48,6	67,5	40,5	40,5	40,5	40,5	40,5	445,5
Потреба в шпалерних матеріалах, млн грн	3,29	3,76	4,0	4,23	5,89	3,53	3,53	3,53	3,53	3,53	38,82
Потреба в засобах хімізації і захисту рослин, млн грн	88	93	97	97	111	110	118	118	123	125	1080
Потреба у фінансових ресурсах на закладку і догляд за молодими виноградниками, млн грн	34,0	47,4	62,6	68,3	88,7	70,4	71,2	61,5	61,5	61,5	627,1
Фінансова потреба для придбання техніки, млн грн	6,78	7,13	7,53	10,63	12,14	1,89	16,34	16,34	17,21	17,38	113,37
Усього потреба у фінансових ресурсах, млн грн	169,87	194,49	217,03	228,76	285,23	226,32	249,57	239,87	245,74	247,91	2304,79

ВИСНОВКИ

1. Незадовільний рівень економічного розвитку виноградо-виноробного виробництва, основу якого складає системна цілісність різних ресурсів і гармонізація дії окремих факторів, обумовлений сукупністю об'єктивних і суб'єктивних причин, серед яких найважливіше місце займає відсутність концепції проведення аграрної реформи, комплексного підходу до її практичної реалізації, адаптивності підприємств галузі до ринку й ін.

2. Розвиток як категорія має філософську, соціально-економічну і соціально-психологічну спрямованість змін у просторі і в часі. У суспільних процесах і явищах розвиток може мати як прогресивний, так регресивний і стагнаційний характер, а визначається системою цінностей суспільства.

3. На відміну від більш широкого поняття «розвиток», складовими частинами й ознаками якого є ріст і стабільність виробництва, основною умовою економічної категорії «ріст» визначена домінуюча тенденція в сукупності заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування виноградо-виноробної галузі.

4. Варто розмежовувати взаємозалежні поняття «розвиток» як процес і «розвиток» як результат, оскільки розвиток-процес відображає шляхи і механізми досягнення мети і є базисом, а розвиток як результат показує ефективність процесу розвитку, ступінь досягнення мети і створення основи для подальшого розвитку економічної системи.

5. Основними взаємодіючими складового процесу економічного росту і розвитку є макроекономічне (підприємницьке) середовище, якість державних інституцій і технологічний прогрес. Вплив перших двох факторів має дискретний характер і забезпечує ефект до визначеного рівня, а вплив на економіку технологічних змін не тільки постійно, але і забезпечує 87,5 % збільшення виходу продукції.

6. У розвитку невідворотні протиріччя і проблеми, пов'язані із соціально-психологічними факторами. Прискорення, застій або гальмування значною мірою обумовлено процесами, які здійснюються в суспільстві і колективі, кадровими й організаційними змінами, неприйняттям економічних, технологічних, екологічних і інших нововведень.

7. Інноваційні процеси прискорюють технологічні перетворення виробничого потенціалу, підвищують здатність підприємства до якісних структурних зрушень і впливають на перспективи прогресивного розвитку виноградо-виноробної галузі.

8. Запропонований алгоритм проведення економічних досліджень виноградо-виноробного виробництва, переробки і реалізації продукції галузі сприяє визначенню основних параметрів соціально-економічного розвитку, тенденцій і результатів науково-технічного прогресу в умовах невизначеності і відсутності детальної техніко-економічної інформації.

9. За період з 1991 по 2004 р. загальна площа виноградників Криму скоротилася на 44,8 %, плодоносна – на 42,7 %, а насадження, що використовуються, мають вік 35-40 років, застаріли енерго- і ресурсномісткі схеми по-

садки і сорти. Відповідно врожайність знизилася на 39,9, а виробництво винограду – на 66 %, якість продукції не відповідає вимогам ринку, у зв'язку з чим на 35,8 %, або на 1698 тис. дал, скоротилося виробництво вина, а за рахунок безмитної квоти імпорту коньячних спиртів спостерігається збільшення обсягів виробництва коньяку. Виявлено стійку тенденцію до зниження показників економічної ефективності в динаміці.

10. Основними причинами кризової ситуації в галузі з'явилися розвал існуючої системи управління і деградація виробничого потенціалу підприємств. Стабілізація виноградо-виноробного виробництва можлива за умови раціонального розміщення насаджень, удосконалення технологічних процесів і механізмів господарювання, інтеграції підприємств, державного регулювання і підтримці галузі. Згідно отриманого за допомогою методу матриць-координат рейтингу, найвищий сумарний показник ефективності ведення галузі (10,44) встановлений в Одеській області, друге місце (9,29) відведений АР Крим, третє – Миколаївської області (4,3).

11. Обсяги тіньового виробництва в 2004 р. склали 711,8 млн грн при грошовій оцінці виробничого потенціалу підприємств виноградо-виноробної галузі Криму в 4562,1 млн грн. Для підвищення продуктивності праці й ефективності використання виробничого потенціалу підприємств виноградо-виноробної галузі визначені групова і приватна оцінки його результатів.

12. Досвід формування і розвитку інтеграційних процесів у виноградо-виноробної галузі дозволяє вважати інтеграцію одним з основних організаційних факторів росту і підвищення ефективності галузевого виробництва. Збереження форми господарювання в НВАО «Масандра» сприяє успішному функціонуванню виноградо-виноробних підприємств в умовах ринку.

13. Розрив міжгосподарських зв'язків у налагодженій інтеграційній системі, відокремлення діяльності підприємств привело до нерівноправності учасників технологічного циклу виноградо-виноробного виробництва, відсутності системи часткового розподілу прибутку серед виробників продукції, неефективному функціонуванню і деградації галузі.

14. Найбільш важливими напрямками формування ефективної системи господарювання у виноградо-виноробної галузі є перехід до акціонерних товариств. Максимальний ефект від концентрації виробництва у виноградо-виноробної галузі може бути отриманий при інтеграції суб'єктів, господарювання, зв'язаних між собою технологічним процесом і системою стійких економічних зв'язків, спрямованих на виробництво кінцевої продукції.

15. Перспективи розвитку і підвищення ефективності інтеграційних процесів базуються на взаємодії науки і виробництва, активізації інноваційної діяльності в науково-дослідних організаціях, її зв'язку з підприємствами – споживачами науково-технічної продукції. Для цього в Національному інституті винограду і вина «Магарач» створене відділення по позабюджетній і інноваційній діяльності, укладено в 2005 р. господарських договорів на суму 1639,8 тис. грн, фактичні надходження від виконаної за рік наукової праці склали 1343,2 тис. грн.

16. Методика оцінки виробничого потенціалу виноградо-виноробних підприємств включає аналіз наявних ресурсів, визначення їхньої вартості і рівня використання. При застосуванні розроблених та удосконалених методів, методик та методичних підходів встановлено, що у 2004 р. величина виробничого потенціалу підприємств галузі склала 4904,6 млн грн, у тому числі виноградовиробничих – 2735,0 млн грн, оцінка трудових ресурсів – 457,6 млн грн, а їхня питома вага – 11 %. Найбільший вплив на грошову оцінку землі під виноградниками здійснює величина витрат на 1 га (35,5 %), термін капіталізації (26,7), схема посадки винограднику (20,6), прибуток у розрахунку на 1 га (5,2), індекс продуктивності сорту (5,0), зміст цукру в ягодах (3,3), врожайність винограду (2,7 %).

17. Питома вага втрат у величині валового збору винограду складає 50 %. Факторами недобору врожаю є відсутність взаємовигідних інтеграційних зв'язків з іншими підприємствами галузі (10,2 %); недостатнє використання виробничого потенціалу (7,4); відсутність ефективної системи управління галузевим виробництвом (6,6); низька економічна відповідальність керівництва підприємства за ефективність використання виробничого потенціалу (6,3 %) і ін.

18. Величина інвестицій у людський капітал керівника і фахівців різного рівня визначена за допомогою поелементного розрахунку витрат. Вартісна оцінка потенціалу керівника складає приблизно 1,7 млн грн, або майже 315 тис. дол. США. Потенціал головних фахівців підприємства оцінюється в межах 1,2-1,45 млн грн, рядових фахівців – 0,87-1,2 млн грн. Окупити такі інвестиції при 10 % - банківській ставці на депозитний внесок можуть щорічні доходи фахівця в 549,7 тис грн протягом 38 років трудової діяльності.

19. Сукупний критерій економічної відповідальності управління галузевим виробництвом унаслідок деградації виробничого потенціалу сировинної бази виноробства знизиться на 12,2 %, виноградарськими підприємствами – на 25,1, підприємствами з первинним виноробством – на 19,4, а виробляючими і реалізуючими кінцеву винопродукцію – зросте на 5,9 %.

20. Прогноз обсягів виробництва вина до 2015 р. з урахуванням стану виробничого потенціалу, перспектив його формування і розвитку, інноваційної діяльності й удосконалення організації ведення галузі складе 3474 тис. дал і перевищить рівень 2003 р. на 14,6 %, коньяку і шампанського – досягне рівня дореформеного періоду. Для цього загальну площу виноградників Криму необхідно довести до 41,5 тис. га, плодоносну – до 37,3 тис. га; закласти 17,5 тис. га молодих виноградників, розкорчувати 13,2 тис. га старих і безперспективних; збільшити врожайність винограду до 70 ц/га, а валовий збір – до 261,1 тис. т. Загальна потреба у фінансуванні всіх заходів складе 2,3 млрд грн.

21. Джерелами фінансування перспективного розвитку галузі передбачені державні засоби (40 %); 20 % необхідної суми планується одержати від інтеграції підприємств галузі; 25 % – від скорочення масштабів тіньової економіки в галузевому виробництві; 10 % – за рахунок банківського кредитування і 5% складуть власні кошти виноградарських підприємств.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ Монографії

1. Черемисина С.Г. Функционирование виноградо-винодельческого подкомплекса: теория, методика, практика (Монография). – Симферополь: Таврия, 2004. – 456 с. (15,2 д.а.)

2. Авидзба А.М., Черемисина С.Г. Экономика виноградарства Крыма: теория и практика функционирования. – Ялта: Адонис, 2003. – 247 с. (10,6 д.а., особистий внесок – концепція функціонування, науково-інноваційне забезпечення, пріоритетні напрями розвитку галузі, 8,0 д.а.)

3. Авидзба А.М., Черемисина С.Г., Антипов В.П. Проблемы управления трудовыми отношениями в виноградарстве (теоретический аспект). – Ялта: Адонис, 2003. – 230 с. (10 д.а., особистий внесок – принципи мотивації і стимулювання праці, формування системи управління трудовими відносинами, оцінка людського капіталу і ефективності його реалізації у галузі, 7,0 д.а.)

4. Черемисина С.Г. Развитие виноградо-винодельческого производства Крыма. – К.: ННЦ ИАЕ – 2006. – 489 с.

5. Зиновьев И.Ф., Черемисина С.Г. Методика экономических исследований. – Симферополь: Таврия, 2005. – 176 с. (9 д.а., особистий внесок – удосконалення методу парних порівнянь на основі багатомірного шкалювання, оцінки інвестиційної привабливості підприємств, методу матриць-координат, оцінки економічного ризику, оцінки потенціалу спеціаліста та ефективності його використання, 4,5 д.а.)

Фахові видання

6. Черемисина С. Г. Научный потенциал агропромышленного комплекса Крыма // Экономика и управление. – 1999. – №6. – С. 24–26. (0,4 д.а.)

7. Черемисина С. Г. Маркетинг персонала // Экономика и управление. – 1999. – №4. – С. 19–20. (0,4 д.а.)

8. Черемисина С.Г., Зиновьев И.Ф. Формирование и сохранение интеллектуального потенциала Украины // Экономика и управление. – 2000. – №1. – С. 16–17. (0,4 д.а., особистий внесок – оцінка стану інтелектуального потенціалу Криму та України, пропозиції по його стабілізації, 0,3 д.а.)

9. Черемисина С. Г. Концептуальные подходы к регулированию политики занятости в Крыму // Экономика и управление. – 2000. – №2-3. –С. 46–47. (0,25 д.а.)

10. Черемисина С.Г. Методические подходы к исследованию процессов мотивации и стимулирования труда научных кадров Крыма / Сборник научных трудов КГАУ. Экономические науки, 2000. – №63. – С.157–163. (0,7 д.а.)

11. Черемисина С. Г., Педченко А.П. Состояние рынка аграрного образования в Украине // Экономика и управление. – 2001. – №3. – С. 24–26. (0,3 д.а., особистий внесок – удосконалення поняття ринку аграрної освіти і показників його стану та ефективності функціонування, 0,2 д.а.)

12. Черемисина С. Г. Адаптация механизмов подготовки кадров в условиях современного рынка труда // Экономика и управление. – 2001. – №4. – С. 26–28. (0,4 д.а.)

13. Черемисина С. Г. Рынок интеллектуальных услуг в аграрной сфере // Экономика и управление. – 2002. – №1. – С. 9–11. (0,4 д.а.).
14. Черемисина С.Г. Применение системного метода для разработки стратегии развития виноградарской отрасли Крыма / Научные труды КГАУ. Экономические науки. Вып. 70. – Симферополь, 2002. – С. 297–301. (0,4 д.а.).
15. Черемисина С.Г. Современное состояние и проблемы развития виноградарства в Украине // Экономика и управление. – 2004. – №4. – С. 23–31. (0,6 д.а.).
16. Черемисина С.Г. Состояние и динамика развития виноградо-винодельческих предприятий НΠΑО «Массандра» в современных условиях / Научные труды КГАУ. Экономические науки. Вып. 82. – Симферополь, 2004. – С. 45–49. (0,4 д.а.).
17. Черемисина С. Г. Методика агроэкономической оценки ресурсного потенциала предприятий виноградо-винодельческой отрасли // Экономика Крыма. – 2004. – №5. – С. 46–52. (0,6 д.а.).
18. Черемисина С. Г., Шалимов А.Ю. Особенности управления виноградо-винодельческим подкомплексом в условиях транзитивной экономики // Культура народов Причерноморья. – 2005. – №71. – С. 89–93. (0,4 д.а., *особистий внесок – обґрунтовано поняття транзитивної економіки і визначено особливості управління в галузі, 0,35 д.а.*)
19. Черемисина С.Г., Шалимов А.Ю. Организационно-экономические аспекты адаптации виноградо-винодельческого подкомплекса Крыма в новых условиях хозяйствования // Экономика Крыма. – 2006. – №1 (16). – С. 64–68. (0,4 д.а., *особистий внесок – визначено чинники сприяння адаптації виноградо-винодельчих підприємств до ринкових умов, розроблено напрями розвитку та підвищення ефективності підприємств галузі, 0,35 д.а.*)
20. Черемисина С.Г. Оценка состояния и разработка перспектив развития интеграционных процессов в НПАО «Массандра» // Культура народов Причерноморья. – 2005. – №71. – С. 54–59. (0,4 д.а.).
21. Черемисина С.Г. Направления и прогноз развития виноградарства Крыма // Экономика Крыма. – 2006. – №2 (17). – С. 62-65. (0,5 д.а.).
22. Черемисина С.Г. Оценка эффективности использования производственного потенциала виноградо-винодельческих предприятий Крыма // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №6. – С. 146–154. (0,5 д.а.)
23. Черемисина С.Г. Интеграційні механізми розвитку виробничо-наукової діяльності Інституту «Магарач» // Агроінком. – 2006. – №3. – С. 68–74. (0,4 д.а.).
24. Черемисина С.Г. Стан виробництва й експорту-імпорту винодельчої продукції підприємствами АР Крим // Агроінком. – 2006. – №5-6. – С. 7–11. (0,5 д.а.)
25. Черемисина С.Г. Состояние производства и организационной структуры управления виноградо-винодельческой отрасли Крыма // Економіка АПК – 2006.– №6. – С. 38–44. (0,4 д.а.).
26. Черемисина С.Г. Програма фінансування розвитку виноградарства Криму// Облік і фінанси АПК. – 2006. – №8. – С. 66–70.

27. Черемісіна С.Г. Удосконалення методичного підходу грошової оцінки землі під виноградниками // Агроінком. – 2006. – №7-8. – С.

28. Черемисина С.Г. Методология разработки направлений развития виноградо-винодельческого производства Крыма // Економіка АПК. – 2006. – № 9. – С. 9-17.

Конференції:

29. Черемисина С. Г. Динамика интеллектуальной составляющей трудового потенциала Крыма // Материалы международной конференции – К.: ІАЕ УААН, ХДТУСХ, 2000. –Т.1. – С.437–442. (0,5 д.а.).

30. Черемисина С. Г. Скрытая занятость: состояние и перспективы сокращения. – Горки: Белорусская государственная сельскохозяйственная академия, 2000. – С. 181–183. (0,3 д.а.).

31. Черемисина С. Г. Проблемы национального рынка образовательных услуг / Материалы международной научно-практической конференции ХДАУ, 2001. – № 9. – С. 157–160. (0,3 д.а.).

32. Черемисина С. Г. Состояние внешнеэкономической деятельности на рынке виноградо-винодельческой продукции / Региональные аспекты международной экономической деятельности Крыма. Матер. межвуз. науч. конф. – Симферополь: «Таврия», 2004. – С.59–61. (0,2 д.а.)

33. Черемисина С.Г. Функционирование маркетинговой информационной системы в виноградо-винодельческом подкомплексе / Обеспечение доступности информации: проблемы науки, образования, практики. Матер. международ. научно-практич. конф. – Таврийский национальный университет им. Вернадского, 2004. – С. 78-82. (0,4 д.а.).

34. Черемисина С.Г. Методические подходы к формированию модели экономической безопасности виноградо-винодельческого подкомплекса Крыма / Рыночная трансформация экономики АПК. Матер. IV междунар. научно-практич. конф. – Харьковский государственный технический университет сельского хозяйства им. П. Василенко, 2004. – Вып. 32. – с. 125–128. (0,4 д.а.).

35. Черемисина С.Г. Трансформация организационной структуры управления виноградо-винодельчим подкомплексом Крыма / Дни науки. Матер. конф. – Запорожье: Запорожский институт государственного и муниципального управления, 2004. – С. 35–42. (0,7 д.а.).

36. Черемисина С.Г. Совершенствование методологии оценки ресурсного потенциала виноградо-винодельческого предприятия // Сборник науч. тр. ИВиВ «Магарач (спец. вып.). – 2003. – С.134-137.

Книги

37. Черемисина С.Г., Педченко А.П. Методика исследования состояния интеллектуального потенциала. – Симферополь: Таврия – 2000. – 104 с. (4 д.а., особистий внесок – теоретичні основи функціонування сфери інтелектуальної праці, методика визначення кадрових ризиків інтелектуальних ресурсів, методика оцінки людського капіталу, удосконалення методики дослідження мотивації і стимулювання праці вчених, 3,0 д.а.).

38. Черемисина С.Г., Федоркина М.С. Управление персоналом. – Симферополь: Таврия, 2004. – 132 с. (5 д.а., особистий внесок – удосконалення методики оцінки професійних якостей спеціалістів, 4,0 д.а.)

39. Бузни А.Н., Черемисина С.Г. Менеджмент персонала. – Симферополь: Таврия, 2003. – 373 с. (16,6 д.а., особистий внесок – удосконалення понятійного апарату і методології дослідження системи менеджменту персоналу, методика оцінки ефективності використання кадрів, 8,3 д.а.).

Інші видання

40. Черемисина С.Г. Прием цепных подстановок и разниц / Методика экономических исследований. – Симф.: Таврия, 1999. –С.22-25.

41. Черемисина С.Г. Оценка привлекательности инвестиций / Методика экономических исследований. –Симф.: Таврия, 1999. –С.42-50.

42. Черемисина С.Г. Оценка финансового состояния и определение степени потенциального банкротства предприятия / Методика экономических исследований. –Симф.: Таврия, 1999. –С.50-58.

43. Черемисина С.Г. Методика определения эффективности инвестиций в человеческий капитал / Методика экономических исследований. –Симф.: Таврия, 1999. –С.79-87.

44. Черемисина С.Г. Об укреплении научного потенциала ИВиВ «Магарач» и улучшении его использования // «Магарач» Виноградарство и виноделие. – 2001. – №4. –С.28-30.

45. Черемисина С.Г. К вопросу о методологии исследования состояния управления виноградарско-винодельческой отраслью как сложной экономической системой // Сборник науч. тр. ИВиВ «Магарач». – 2003. – №1. – С.89-92.

46. Черемисина С.Г. Адаптация методики оценки эффективности хозяйственной деятельности предприятия в современных условиях // Сборник науч. тр. ИВиВ «Магарач». – 2003. – №1. – С.93-98.

47. Авидзба А.М., Антипов В.П., Голубенко А.Б., Борисенко М.Н., Черемисина С.Г. Первоочередные задачи по стабилизации и развитию виноградарства и виноделия Крыма // «Магарач» Виноградарство и виноделие. – 2002. – №4. – С.2-4.

48. Авидзба А.М. Антипов В.П., Черемисина С.Г. Перспективы развития виноградарско-винодельческой отрасли Большой Ялты // «Магарач» Виноградарство и виноделие. – 2003. – №1. – С.3-6.

49. Черемисина С.Г. Хозяйственная деятельность предприятия в современных условиях

50. Черемисина С.Г., Антипов В.П. Хозяйственная деятельность предприятия в современных условиях // Виноделие и виноградарство. – 2003. – №3. – С.4-5.

51. Черемисина С.Г. Роль экономических исследований в решении актуальных проблем виноградарства Украины // Сборник науч. тр. ИВиВ «Магарач». -том XXXIV. – 2003. –С.7-11.

52. Черемисина С.Г., Шалимов А.Ю. Анализ состояния организационной структуры управления виноградопроизводящим подкомплексом Крыма // Сборник науч. тр. ИВиВ «Магарач. – 2005. – № 35. –С.108-112.

53. Черемисина С.Г., Кербец Н.В. Состояние и эффективность функционирования виноградо-винодельческой отрасли Севастопольской зоны АР Крым // Сборник науч. тр. ИВиВ «Магарач. – 2005. - № 35. –С.105-108.

АНОТАЦІЯ

Черемісіна С.Г. Розвиток виноградо-виноробного виробництва Криму: теорія, методологія, практика. – Рукопис.

Дисертація на здобуття науково ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.07.02 – економіка сільського господарства і АПК. Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки». Київ, 2005.

У роботі узагальнено і систематизовано теоретичні аспекти розвитку галузі з урахуванням специфіки виноградо-виноробного виробництва, досліджено теоретико-методологічні підходи оцінки виробничного потенціалу виноградо-виноробних підприємств в умовах ринку. Розроблена концепція економічного дослідження розвитку галузевого виробництва, яка включає систему методичних підходів, методів, запропоновано алгоритм проведення наукового дослідження.

Визначені пріоритетні фактори зовнішньої середовища, які безпосередньо або опосередковано впливають на виробничий потенціал та ефективність роботи виноградо-виноробних підприємств у Криму у сучасних умовах.

Дано оцінку сучасного стану виноградарства і виноробства, досліджено теоретичні особливості управління, запропоновано підхід до аналізу сучасної структури управління виноградо-виноробним виробництвом і розробці механізмів її удосконалення, адаптована і апробована методика оцінки тіньової економіки у галузі.

Оцінено виробничий потенціал виноградо-виноробного виробництва Криму та ефективність його використання, розроблено перспективи розвитку інтеграції у виноградо-виноробному виробництві Криму.

Адаптовані методика оцінки виробничого потенціалу виноградо-виноробного підприємства, методика дослідження і оцінки мотивації праці колективу, а також методика оцінки ефективності господарської діяльності підприємств. Оцінено стан інноваційної діяльності у виноградо-виноробному виробництві Криму, розроблено перспективи підвищення її ефективності.

Розроблено модель, критерії і механізм визначення економічної відповідальності суб'єктів різних рівнів управління підприємствами сфери виноградо-виноробного виробництва, дано прогноз оцінки сукупного ризику функціонування виноградо-виноробного виробництва Криму на підставі удосконаленого методичного підходу. Розроблено напрямки удосконалення державного регулювання інноваційних процесів розвитку галузі.

Розроблено комплексну програму фінансування розвитку виноградарства Криму і прогноз джерел фінансування на перспективу до 2015г.

Ключові слова: розвиток, виноградо-виноробне виробництво, виробничий потенціал, механізми управління, трудовий потенціал, ризики, економічна відповідальність, тіньова економіка, прогноз розвитку, інтеграційний процес, інноваційний розвиток.

АННОТАЦИЯ

Черемисина С.Г. Развитие виноградо-винодельческого производства Крыма: теория, методология, практика. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.07.02 – экономика сельского хозяйства и АПК. Национальный научный центр «Институт аграрной экономики». Киев, 2005.

В работе обобщены и систематизированы теоретические аспекты развития отрасли с учетом специфики виноградо-винодельческого производства, исследованы теоретико-методологические подходы к оценке производственного потенциала виноградо-винодельческих предприятий в условиях рынка. Разработана концепция экономического исследования развития отраслевого производства, включающая систему методических подходов, методов, предложен алгоритм проведения научного исследования.

В диссертационном исследовании дано комплексное определение категории "развитие" с философской, социально-экономической, социально-психологической позиций, а также как результат и как процесс. Развитие как процесс отображает пути и механизмы достижения цели и является основным базисом, а развитие как результат отражает эффективность данного процесса, формирует основы для дальнейшего развития организационно-экономического механизма отраслевого производства.

Установлено, что основополагающим условием экономического роста является определение доминирующей тенденции в совокупности мероприятий, направленных на повышение эффективности функционирования виноградо-винодельческой отрасли.

Концепция развития сферы виноградо-винодельческого производства должна базироваться на научно обоснованных инновационных принципах, которые оказывают существенное влияние на реальные перспективы прогрессивного развития отрасли. Инновационные процессы приводят к тому, что появление нового признака или элемента (инновации) в одном из компонентов экономической системы побуждает к появлению их у других компонентов, к изменениям ее структуры, ускорению процессов технологических преобразований производственного потенциала.

Организационные формы крупного виноградо-винодельческого производства должны иметь адаптивную (своевременно реагирующую на экономико-правовые изменения и не допускающую снижения эффективности) производственную структуру, эффективную систему управления, которые способствуют производству конкурентоспособной продукции, удовлетворяющей потребности потребительского рынка, первичного и вторичного виноделия.

Определены приоритетные ряды факторов внешней среды, прямо или косвенно воздействующих на производственный потенциал и эффективность работы виноградо-винодельческих предприятий Крыма в современных условиях.

Развитие производственного потенциала виноградо-винодельческого предприятия определяется составом и состоянием ресурсов, степенью их соответствия стратегическим целям и задачам.

Установлено, что для виногадопроизводящих предприятий, подвергшихся процессам реформирования, не создана соответствующая экономическая среда, способствующая эффективной реализации их производственного потенциала.

Дана оценка современного состояния виноградарства и виноделия, исследованы теоретические особенности управления, предложен подход к анализу сложившейся структуры управления виноградо-виноробным производством и разработке механизмов ее совершенствования, адаптирована и апробирована методика оценки теневой экономики в отрасли.

Установлено, что система управления отраслью региона не имеет единой четко выраженной организационной структуры, необходим разносторонний подход к анализу сложившейся структуры управления и разработке механизмов ее совершенствования. Проведенный анализ позволил представить состояние управления виноградо-винодельческим производством Крыма в следующих аспектах: с позиции дифференциации форм собственности и форм хозяйствования; с учетом складывающейся системы подчинения вышестоящим организациям; по производственно-технологической специализации предприятий.

Оценен производственный потенциал виноградо-винодельческого производства Крыма и эффективность его использования, разработаны перспективы развития интеграции в виноградо-винодельческом производстве Крыма.

Успешное функционирование интегрированных структур может быть обеспечено при помощи государственной поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей и перерабатывающих предприятий в предоставлении инвестиционных кредитов, а также при активном участии банковского капитала. Поэтому наиболее перспективной формой развития интеграционных процессов в виноградо-винодельческом производстве будет формирование агропромышленных корпоративных объединений типа акционерных обществ.

Адаптированы методика оценки производственного потенциала виноградо-винодельческого предприятия, методика исследования и оценки мотивации труда коллектива, а также методика оценки эффективности хозяйственной деятельности предприятий. Оценено состояние инновационной деятельности в виноградо-винодельческом производстве Крыма, разработаны перспективы повышения ее эффективности.

Разработаны модель, критерии и механизм определения экономической ответственности субъектов различных уровней управления предприятиями сферы виноградо-винодельческого производства, дан прогноз оценки совокупного риска функционирования виноградо-винодельческого производства Крыма на основе усовершенствованного методического подхода. Разработаны направления совершенствования государственного регулирования инновационных процессов развития отрасли.

Разработана комплексная программа финансирования развития виноградарства Крыма и прогноз источников поступления финансовых ресурсов на перспективу до 2015г.

Ключевые слова: развитие, виноградо-винодельческое производство, производственный потенциал, механизмы управления, трудовой потенциал, риски, экономическая ответственность, теневая экономика, прогноз развития, интеграционный процесс, инновационное развитие.

SUMMARY

Cheremisina S.G. Development of the viticulture and wine-making production in the Crimea: theory, methodology and practice.- Manuscript.

Doctoral dissertation in economics (specialization № 08.07.02 – Agricultural economy and AIC. - National scientific centre “Institute of agrarian economics”. Kiev, 2006.

The given research includes the following suggestions: formulation of the system of principles and trends of effective development of the viticulture and wine-making production in the conditions of market economy; elaboration of the conception of economic research of the viticulture and wine-making production's condition, the mechanisms of its development, including the system of methodological approaches and methods; the algorithm of conducting scientific researches. Elaboration of the conception and criteria ensuring economic responsibility of the viticulture and wine-making production.

Adaptation of the methods of defining particular functional and total criteria of economic safety. Improvement of the following methods: evaluation of the components of production potential of viticulture and wine-making enterprises under the present-day conditions; evaluation of the cost of land in vineyard areas, based on the model worked out with the help of multi-level regressive analysis; research on the motivation and labour efficiency system which enables one to study staff motivation schemes and make them more effective; to define the level of intellectual potential of enterprises and evaluate the effectiveness of its realization; evaluation of the effectiveness of viticulture and wine-making enterprises' management.

Presented is the versatile approach to the existing management structure of the viticulture and wine-making production and to the elaboration of the methods of its improvement; adapted and approved are the methods of evaluation of black economy in the production. Worked out are the methods of evaluation of losses in grape crops.

Elaborated are the prognosis of the total risk of the Crimea's viticulture and wine-making production and the estimation of its produce which provides for gradual increase and strengthening of the Crimea's viticulture and wine-making production's export potential taking into account the current condition of the resource potential and the mechanisms of managing the multi-branch industry. Proposed is the complex programme of financing the development of the Crimea's viticulture for the period up to 2015 which necessitates internal financial resources and investments for the main trends in renewal and development of the production.

Key words: development, viticulture and wine-making production, industrial potential, structure and mechanisms of management, risks, economic responsibility development prognosis, shadow economy, labour potential, integration, innovation development.